

Može li se stati na kraj devastaciji jadranske obale?

Beltran Miranda, Margareta

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:128484>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Studentica: Margareta Beltran Miranda

Mentorica: doc. dr. sc. Jana Vukić

Može li se stati na kraj devastaciji jadranske obale?

Diplomski rad

Zagreb, kolovoz 2022.

Sadržaj

1.	Uvod	2
2.	Svrha i osnovni cilj rada	3
3.	Pojam, pravni status obale i njezina pravna zaštita	5
3.1.	Pravni status obale	6
3.2.	Pravna zaštita obale	8
4.	Teorijski okvir	13
5.	Devastacija obale i njezini oblici	17
5.1.	Bespravna gradnja	19
5.2.	Betonizacija	20
5.3.	Nasipavanje plaža	21
5.4.	Apartmanizacija	21
6.	Metodologija istraživanja	22
7.	Odabrani primjeri devastacije jadranske obale	25
7.1.	Vir	25
7.2.	Uvala Vruja	29
7.3.	Lungomare, Pula	32
8.	Rasprava	36
9.	Zaključak	39
10.	Literatura i izvori	42
10.1.	Glavni izvori	42
10.2.	Ostali izvori	44
10.3.	Popis analiziranih članaka i objava na društvenim mrežama	46
	VIR	48
	VRUJA	51
	LUNGOMARE PULA	56

11. Prilozi	59
Vruja	59
Vir	60
Lungomare Pula	61
Sažetak	63
Summary	64

1. Uvod

U jednoj od brošura Hrvatske turističke zajednice, pod parolom Hrvatska – puna života, već na prvim stranicama istaknuto je:

„Od čarobne, netaknute jadranske obale do zadivljujućih parkova prirode u unutrašnjosti, Hrvatsku odlikuje iznimna prirodna i arhitekturna raznolikost, ali i ljepota.“

(Hrvatska turistička zajednica, 2021)

Netaknuta? Ako ovu temu pretražimo na drugim izvorima i ako smo sami doživjeli hrvatsku obalu, opisat ćemo je vrlo vjerojatno drukčijim epitetima. Ona i dalje ostaje čarobna, no netaknuta zasigurno nije. Kako je uopće do takvoga stanja došlo samo je jedno od pitanja na koje će ovaj diplomski rad pokušati ponuditi odgovor. Akteri u prostoru, čiji se interesi često bitno razlikuju, oblikuju prostor već samim svojim bivanjem, prilagođavajući ga svojim potrebama koje su često potaknute profitom, posebice kada govorimo o turistički atraktivnoj jadranskoj obali. U Hrvatskoj, gdje visok udio u nacionalnom BDP-u čine prihodi od turizma, prostor je ključan resurs koji se koristi za razvoj te djelatnosti, što je utjecalo i na njegovo shvaćanje primarno kroz prizmu ekonomskoga, ne ekološkoga resursa. Samim time prostor jadranske obale dominantno je oblikovan turizmom i oblikuje se kao posljedica aktivnosti u turizmu. Promjene u prostoru javljaju se kao namjeravane i nenamjeravane posljedice razvoja turističke djelatnosti, za što su zaslužni različiti akteri u prostoru koji isti taj prostor prilagođavaju svojim životnim potrebama, odnosno društveni kontekst u kojemu je prihvaćen sustav vrijednosti koji omogućuje „maćehinski“ odnos prema prostoru. Navedeno rezultira betonizacijom, apartmanizacijom, divljom gradnjom i brojnim drugim intervencijama s negativnim posljedicama po prostor (pod time mislimo i na izgrađen i neizgrađen okoliš), koje kratkoročno služe isključivo onima koji su s „uređivanjem“ okoliša i započeli, a dugoročno štetu nanose svima (u društvenome i prostornome smislu).

Hrvatska je 2012. godine donijela Zakon o potvrđivanju Protokola o integralnom upravljanju obalnim područjem Sredozemlja (NN 8/2012), koji je Hrvatski sabor donio na sjednici 12. listopada 2012. godine (Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja, 2022). Tim se važnim dokumentom htjela naglasiti potreba za integracijom pri stručnoj

analizi i upravljanju ovako važnim resursom jer priroda i prostor općenito (antropogeni i prirodni okoliš), uključujući obalu, predstavljaju složene interdisciplinarnе teme koje se u znatnome dijelu preklapaju, što može izazvati nesporazume ako se svaka od njih ne definira dovoljno detaljno (Kušen, 2021). Povezano s time jest i naglašavanje potrebe za holističkim pristupom pri stručnoj obradi teme kao što je krajolik, pristupom koji uključuje društvene, humanističke, tehničke, biotehničke i prirodne znanosti (Dumbović Bilušić, 2021). Naravno, ostaje pitanje u kojoj se mjeri te spoznaje, baš kao i međunarodni sporazumi i dokumenti primjenjuju te koliko je snažna društvena svijest o važnosti očuvanja prostora kao resursa za buduće generacije. U stvarnosti vidimo da, iako mediji obiluju člancima koji predstavljaju „jadransku crnu kroniku“, nema aktivnoga suprotstavljanja negativnim prostornim praksama, baš kao što nedostaje stručnih i znanstvenih radova o toj temi, dok većini radova posvećenih negativnim promjenama na obali nedostaje integrativni pristup koji bi naglasio složenost te teme.

Sve prethodno navedeno potaknulo je izradu ovoga diplomskog rada, sa željom da se predstavi devastacija i pokaže kako je taj negativni trend moguće zaustaviti. Iako se češće susrećemo s negativnim primjerima, to ne znači da ne postoje slučajevi kad su se građani uspjeli izboriti i kad je zakonodavstvo reagiralo na vrijeme, što bi trebalo služiti kao poticaj za pozitivnu promjenu za koju postoji šansa. Naša obala odavno je prestala biti netaknuta, no čarobnom opet može postati.

2. Svrha i osnovni cilj rada

Svrha ovoga diplomskog rada jest iz sociološke perspektive istražiti fenomen prostorne devastacije na primjeru jadranske obale kao javnoga i općega dobra. Relevantnost teme istraživanja jest u važnosti jadranske obale kao prostornoga i turističkoga resursa od velikoga interesa za hrvatsko gospodarstvo, ali i u razlici javno proklamiranih stavova o njezinoj vrijednosti kao javnomu i općemu dobru te društvenih praksa različitih aktera (institucionalnih i pojedinačnih).

Iako je očuvanje prirode visoko vrednovano u zakonskim dokumentima Republike Hrvatske, realnost odnosa različitih aktera prema prostoru sasvim je drukčija. Primjerice, članak 3. Ustava Republike Hrvatske glasi: „Sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava

čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše su vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava.“ (NN 85/10)

Također, u članku 48. Ustava, koji se odnosi na gospodarska, socijalna i kulturna prava ističe se da „Vlasništvo obvezuje. Nositelj vlasničkog prava i njihovi korisnici dužni su pridonositi općem dobru.“, dok se u članku 50. govori: „Poduzetnička se sloboda i vlasnička prava mogu iznimno ograničiti zakonom radi zaštite interesa i sigurnosti Republike Hrvatske, prirode, ljudskog okoliša i zdravlja ljudi.“ Posebno, članak 52. navodi sljedeće: „More, morska obala i otoci, vode, zračni prostor, rudno blago i druga prirodna bogatstva, ali i zemljište, šume, biljni i životinjski svijet, drugi dijelovi prirode, nekretnine i stvari od osobito kulturnog, povijesnog, gospodarskog i ekološkog značenja, za koje je zakonom određeno da su od interesa za Republiku Hrvatsku, imaju njezinu osobitu zaštitu.“ te članak 70.: „Svatko je dužan, u sklopu svojih ovlasti i djelatnosti, osobitu skrb posvećivati zaštiti zdravlja ljudi, prirode i ljudskog okoliša.“ (Ustav RH, pročišćeni tekst, NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14). S obzirom na to da se priroda i njezino očuvanje izrazito visoko vrednuju u najvišem zakonskom dokumentu Republike Hrvatske, no prostor (prirodni okoliš, kulturni krajolik i brojni drugi oblici sagledavanja prostora) u stvarnosti nije u potpunosti zaštićen. Ugrožen je neodgovornim korištenjem potenciranim isključivo osobnim interesima pojedinaca ili skupina koji radi njihova ostvarivanja zanemaruju opću dobrobit društva i prostora u kojemu ono obitava.

Osnovni cilj ovoga diplomskog rada stoga jest analiza zakonskoga okvira i zakonske regulative te njezine primjene u funkciji zaštite na izabranim primjerima devastacije prostora jadranske obale. Sa sociološke pozicije možemo i trebamo postaviti pitanje o razlici stavova dostupnih u javnom, medijskom prostoru i ponašanja različitih aktera u prostoru kako bi analiza devastacije obale obuhvatila i predstavila širi društveni kontekst. Stoga će se u prvome dijelu rada predstaviti pojam, pravni status i zaštita obale uz teorijski okvir čiji se osnovni pojmovi upotrebljavaju u cijelome radu. Nakon predstavljanja okvira, nužnoga za razumijevanje konteksta devastacije u Hrvatskoj, slijede osnovni tipovi devastacije odabrani na temelju rada o indeksu devastacije (Vukić i Kostešić, 2022): bespravna gradnja, betonizacija, nasipavanje plaža i apartmanizacija. Ti najučestalijih modeli devastacije obale predstaviti će se zatim na slučajevima Vira, uvale Vruja i šetnice Lungomare u Puli. Cilj istraživanja će se nastojati ostvariti

uporabom analize dokumenata i medijskih izvora o izabranim primjerima, što je detaljnije objašnjeno u poglavlju o metodologiji istraživanja.

3. Pojam, pravni status obale i njezina pravna zaštita

U svrhu provedbe istraživanja na početku je potrebno definirati temeljni pojam, odnosno značenje prostora obale. Obala ima brojne definicije, no ovaj će se diplomski rad najviše usredotočiti na njezino viđenje iz društvene perspektive jer je devastaciju prostora nemoguće analizirati bez dovođenja u vezu s ljudima koji ju koriste i transformiraju. Prema Zakonu o potvrđivanju Protokola o integralnom upravljanju obalnim područjem Sredozemlja (NN 8/2012), „obalno područje“ označava „geomorfološko područje s obje strane morske obale u kojemu se međudjelovanje između morskoga i kopnenoga dijela događa u obliku složenih ekoloških i resursnih sustava sastavljenih od biotičkih i abiotičkih komponenti koje supostoje i međusobno djeluju s ljudskim zajednicama i relevantnim socio-gospodarskim djelatnostima“ (*Protocol on Integrated Coastal Zone Management in the Mediterranean*, 2009: 2).

Obala je prostor dodira i interakcije kopna, mora i atmosfere u kojemu se odvija raznolik život biljaka i životinja, ali i različite društveno-gospodarske aktivnosti (Faričić, 2004) koje će u daljnjemu radu biti predstavljene jer važno utječu na njezin izgled i stanje. Osim izravne vidljive i iskoristive vrijednosti obale kao dijela prirode kao resursa (Čaldarović, 2011) obalu i njezine vrijednosti čine i bioraznolikost, kulturno-povijesno nasljeđe, estetske vrijednosti prirode, čistoća mora i ono što je posebno relevantno za ovu temu – izgrađena i transformirana okolica (Čaldarović, 2011). Sve to čini obalu. Nadalje, prema mrežnim stranicama Hrvatske enciklopedije, obala predstavlja pojas između najnižega stanja oseke i granice do koje dopiru valovi, tj. granični pojas između kopna i mora (Hrvatska enciklopedija). Obala predstavlja resurs u mnogo pogleda, što s vremenom postaje sve vidljivije. Primjer je toga početak uviđanja njezine estetske vrijednosti, koja privlači turiste, a time i početak ekolojske osjetljivosti (Rogić, 1990) i svijesti o tome da bi se obala kao estetski resurs trebala sačuvati i razviti, o čemu će biti više riječi u nastavku rada.

Jadranska je obala područje u doticaju s Jadranskim morem. Ovaj je rad posvećen hrvatskomu dijelu jadranske obale i njezinoj devastaciji, na izabranim primjerima.

Hrvatska je obala specifična zbog svoje razvedenosti i visoke zastupljenosti krškoga reljefa, koja se sa svojih 1244 otoka, otočića, hridi i grebena ubraja među najrazvedenije u Europi (NN 106/2017).

3.1. Pravni status obale

Prema zakonu Republike Hrvatske morska obala označena je pomorskim, općim i javnim dobrom. To su prilično slični pojmovi koji nose različita zakonska ograničenja, što tumačenje pojma obale čini iznimno zahtjevnim. Pomorsko dobro prema definiciji Narodnih novina označava opće dobro od interesa za Hrvatsku koje ima njezinu osobitu zaštitu (NN 158/03). Kako bismo razjasnili tu definiciju, potrebno je najprije definirati opće dobro: „Opća dobra su stvari koje ne mogu biti u stvarnopravnom režimu, nego su na upotrebu svih.“ (Nakić, 2016:11) Njima pripada i obala, jer prema Zakonu o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, baš kao atmosferski zrak ili voda u rijekama, morska obala ne može biti objektom prava vlasništva i drugih stvarnih prava jer je dio prirode koji po svojim osobinama ne može biti u vlasti fizičke ili pravne osobe, već je na uporabi svih (NN 91/1996). Morska obala uz opće dobro predstavlja i javno dobro jer je zajedno s drugim prirodnim bogatstvima od interesa za Republiku Hrvatsku i ima njezinu osobitu zaštitu (NN 56/1990) prema hrvatskom Ustavu. Prema Zakonu o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, valja razlikovati javna dobra u općoj i javnoj uporabi, prilikom čega je glavna razlika između njih kako su dobra u općoj upotrebi namijenjena za upotrebu svih, a javna su namijenjena neposrednom izvršavanju dužnosti i prava Hrvatske (NN 91/1996). Hrvatska je obala javno i opće dobro. No ako opća dobra ne mogu biti ni u čijemu vlasništvu (Nakić, 2016), a javna dobra jesu u vlasništvu Republike Hrvatske, kako onda hrvatska obala može predstavljati jedno i drugo? Ovdje dolazimo do prve oprečnosti pojma obale u hrvatskim zakonima.

Posljednji pravni pojam koji ovdje uvodimo jest pomorsko dobro, a koje je također dio definicije obale. Pomorsko dobro čine unutarnje morske vode i teritorijalno more, njihovo dno i podzemlje te dio kopna koji je po svojoj prirodi namijenjen općoj upotrebi ili je proglašen takvim, kao i sve što je s tim dijelom kopna trajno spojeno na površini ili ispod nje (NN 158/03). Prema toj definiciji pomorsko dobro čine tri komponente: vodena, podmorska i kopnena (Vladušić, 2009). Nadalje, prema Zakonu o pomorskom dobru i morskim lukama na pomorskom se dobru ne može stjecati pravo vlasništva ni druga stvarna prava po bilo kojoj osnovi (NN 158/03).

Velik problem u definiranju obale i pomorskoga dobra predstavlja i definiranje njihovih granica. Prema Zakonu o pomorskom dobru morska se obala proteže od crte srednjih viših visokih voda mora i obuhvaća pojas kopna koji je ograničen crtom do koje dopiru najveći valovi za vrijeme nevremena, kao i onaj dio kopna koji po svojoj prirodi ili namjeni služi korištenju mora za pomorski promet i morski ribolov te za druge svrhe koje su u vezi s korištenjem mora, a koji je širok najmanje šest metara od crte koja je vodoravno udaljena od crte srednjih viših visokih voda (NN 158/03). Definiranje granica pomorskoga dobra utječe na prirodu upravljanja njime, stoga izostanak jasno definiranih granica dovodi do potencijalne zlouporabe. Do 2021. godine utvrđene granice pomorskoga dobra činile su tek 21 % ukupne duljine hrvatske obale (Faktograf, 2021). Osim nejasne definicije, situaciju s pomorskim dobrom dodatno otežava zahtjevna procedura koja, da bi se uopće započela, traži iscrpnu dokumentaciju. Dugotrajan proces i malen dio obale definirane kao pomorsko dobro omogućuju lakšu devastaciju obale, čemu je posvećen ovaj rad; no ona se odvija i u prostoru koji jest definiran kao pomorsko dobro.

Granica pomorskoga dobra utvrđuje se ako je ono predviđeno u godišnjemu planu upravljanja pomorskim dobrom ili iznimno na zahtjev (Zadarska županija, 2017). Jedan od razloga zašto je u interesu države i podnositelja zahtjeva definirati granice pomorskoga dobra jest što ono predstavlja osnovu za davanje koncesije. Prema Zakonu o pomorskom dobru i morskim lukama, granicu pomorskoga dobra utvrđuje Povjerenstvo za granice Ministarstva (NN 158/03) kako bi se Evidencija o pomorskom dobru uspješno mogla voditi u zemljišnim knjigama pri općinskim sudovima (NN 158/03). Ako se granice utvrđuju na zahtjev pojedinca, uz svu potrebnu dokumentaciju podnositelj zahtjeva dužan je uplatiti naknadu od 5000 kuna u proračun županije (Primorsko goranska županija, 2019). U katastar, koji je dostupan javnosti, unose se podatci o granici i česticama pomorskoga dobra, kao i objektima na njima (NN 158/03). Problem koji se pojavljuje u digitalnome katastru, što će se pokazati na primjeru uvale Vruja, jest nepovezanost vlasničkoga i posjedovnoga lista, zbog čega vlasništvo nad određenom česticom nije u potpunosti transparentno. Postoje slučajevi kad je granica pomorskoga dobra šira od zadanog minimuma, šest metara od crte koja je vodoravno udaljena od crte srednjih viših visokih voda (NN 158/03). U takvim slučajevima Povjerenstvo koje predlaže širu granicu i koje je podnijelo zahtjev za njom dužno je dostaviti Povjerenstvu Ministarstva potvrdu Hrvatskoga hidrografskog instituta (NN 8/2004).

3.2. Pravna zaštita obale

Na početku 21. stoljeća apartmanizacija i betonizacija postale su toliko nekontroliran problem hrvatske morske obale da je Vlada u rujnu 2004. po hitnome postupku donijela Uredbu o uređenju i zaštiti zaštićenoga obalnog područja mora i propisala Zaštićeno obalno područje mora (ZOP) (NN 128/2004). Uredba je stupila na snagu u roku dva dana (Kušen, 2021). Uredba se odnosi na uvjete i mjere za uređenje ZOP-a u svrhu njegove zaštite, svrhovitoga, održivog i gospodarski učinkovitog korištenja, a primjenjuje se u postupku izrade i donošenja prostornih planova te u postupcima njihove provedbe (NN 128/2004). ZOP obuhvaća sve otoke, pojas kopna u širini od 1000 m od obalne crte, odnosno crte plimnoga vala na obali i pojas mora u širini od 300 m od obalne crte (NN 128/2004). Unutar toga područja prema uredbi bi se planiranje i uređenje prostora trebalo voditi različitim smjernicama u svrhu njegove zaštite (NN 128/2004).

Ovdje ističemo samo smjernice povezane s devastacijom obale u kontekstu primjera koje ćemo obraditi. Te su smjernice: očuvanje vrijednosti krajolika, planiranje cjelovitoga uređenja i zaštite na temelju kriterija očuvanja prirodnih vrijednosti, osiguranje slobodnoga pristupa obali te javni interes u korištenju pomorskog dobra, očuvanje prirodnih plaža i šuma, neplaniranje novih građevinskih područja i ograničavanje gradnje u neizgrađenome dijelu postojećih građevinskih područja naselja (NN 128/2004). Postoje brojni slučajevi devastacije prostora koji se ostvaruju kroz neprimjereno koncesioniranje. Iako ono nije samo po sebi štetno, do kršenja zakona dolazi zbog postojanja dvaju zakona koji uređuju isto pitanje: Zakona o pomorskom dobru i morskim lukama, koji je na snazi od listopada 2019. godine (NN 98/2019), te Zakona o koncesijama, koji je na snazi od listopada 2020. godine (NN 107/2020). Koncesija je definirana kao „pravo kojim se dio pomorskog dobra djelomično ili potpuno isključuje iz opće upotrebe i daje na posebnu upotrebu ili gospodarsko korištenje pravnim osobama i fizičkim osobama registriranim za obavljanje obrta.“ (NN 158/03) Stvaranje profita tako predstavlja važan poticaj za uzimanje koncesija. Koncesija se na pomorskome dobru može izdati na razdoblje od pet do devedeset i devet godina (NN 158/03), no prije toga moraju se utvrditi granice pomorskoga dobra na kojemu se daje koncesija te one moraju biti utvrđene i provedene u zemljišnim knjigama (NN 158/03),

dok sama koncesija mora zadovoljiti nužne uvjete¹ prema mišljenju stručnoga tijela kako bi uopće bila odobrena (NN 158/03). Kršenje traženih uvjeta na temelju kojih je koncesija dodijeljena koncesionaru jedan je od razloga zašto mu se ona može naknadno oduzeti. Još su neki od razloga i neuredno plaćanje naknada za koncesiju, nedovoljno održavanje ili zaštita pomorskoga dobra na kojemu se nalazi koncesija ili neiskorištavanje koncesije u svrhe za koje je dana (NN 158/03). Primjeri toga na hrvatskoj obali bit će predstavljeni u nastavku radu.

Postoje slučajevi kada određeni projekt na pomorskome dobru može biti od interesa za državu; tada Vlada RH može odlučiti o raspisivanju javnoga prikupljanja ponuda i davanju koncesije na pomorskome dobru (NN 158/03). Taj je slučaj istaknut jer u hrvatskome pravnom sustavu označavanje nečeg od interesa za Republiku Hrvatsku predstavlja sinonim označavanju istoga općim interesom (Staničić, 2018), kao što je situacija i s pomorskim dobrom (NN 158/03). Izjednačavanje tih dvaju termina važno je jer prema Staničiću ono dovodi do ostvarivanja privatnih interesa: od uvođenja Zakona o strateškim investicijskim projektima² koji određuje kriterije davanja koncesije u vezi s provedbom strateških projekata (NN 29/2018), privatni interesi mogu se ostvariti kroz različite projekte ako se putem njih, barem posredno, ostvaruje opći interes (Staničić, 2018). Povezanost općih i privatnih interesa često je temelj za ostvarenje javno-privatnih partnerstva između različitih aktera u prostoru. Ovdje dolazimo do mogućnosti gradnje na obali, odnosno pomorskome dobru. To je pitanje uređeno Zakonom o prostornom uređenju (NN 153/13), prema kojem se s građevinama koje su potencijalno sagrađene prije usvajanja toga zakona ili se tu nalaze bespravno može postupiti na dva načina: postojeće bespravne građevine mogu se srušiti, o čemu mediji pišu godinama (Net.hr, 2013; Jutarnji.hr, 2021; Glas Istre, 2021); ili se mogu ozakoniti, što je praksa koja se počela primjenjivati još prošloga stoljeća. Institut legalizacije nezakonito izgrađenih građevina tako je 1980. godine donio Zakon o prostornom planiranju i uređivanju prostora kojim je propisano da će građevinski inspektor odrediti rušenje objekata bez

¹ Uvjeti stručnoga tijela koje koncesija mora zadovoljiti kako bi bila odobrena jesu (NN 158/03): Ponuda za koncesiju mora odgovarati svim posebnim propisima i gospodarskom značaju pomorskog dobra. Ponuda mora biti usklađena s gospodarskom strategijom, politikom gospodarskog razvitka i strategijom zaštite okoliša i prirode na razini cijele države i županije.

Planirana djelatnost navedena u ponudi ne smije ometati, umanjivati ili onemogućavati upotrebu ili korištenje tog ili susjednog dijela pomorskog dobra.

² Zakon o strateškim investicijskim projektima Republike Hrvatske u Hrvatskoj je ratificiran u siječnju 2016. godine, a u sadašnjemu obliku stupio je na snagu 2019. godine (NN 29/2018).

građevinske dozvole samo ako su oni izgrađeni nakon 15. veljače 1968. godine (Britvić Vetma, 2013). Taj je zakon utemeljen na činjenici da se legalizacija u formi naknadnoga izdavanja građevinske dozvole za građevinu odobrava onima čija gradnja prethodi aktu za provođenje prostornoga plana (Britvić Vetma, 2013). Posljednji zakon kojim se ovo pitanje nastoji urediti jest Zakon o postupanju s nezakonito izgrađenim zgradama koji je na snazi od 2019. godine (NN 14/2019) i kojim se ozakonjenje dopušta ako je građevina izgrađena u skladu s postojećim zakonima u trenutku kada je izgrađena (NN 86/12), odnosno ne mora nužno poštovati zakon koji je trenutačno na snazi ako je izgrađena prije njegova prihvaćanja. U takvom slučaju, postupak se naplaćuje i cijena ovisi o različitim čimbenicima (Legalizacije objekata)³. Zaključno s time, u planiranju morskoga područja u obzir se uzima šest različitih prostornih planova (NN 65/17).⁴ U djelovanjima koja se odnose na prostorno planiranje morskoga područja, država u slučajevima kada je to moguće treba surađivati s državama u podregiji Jadranskoga mora koje nisu članice Europske unije u skladu s međunarodnim pravom i konvencijama (NN 65/17) upravo zbog važnosti obalnih resursa. Jedan od primjera takvih mjera jest i Protokol o integralnom upravljanju obalnim područjem Sredozemlja (IUOP), koji je donesen i potpisan u okviru Mediteranskoga akcijskog plana Programa za okoliš Ujedinjenih naroda (Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja, 2022). Ugovorne stranke Barcelonske konvencije⁵ tako su 2008. godine potpisale protokol koji je stupio na snagu 2011. godine, a kojemu je glavni cilj bio jačanje regionalne suradnje u integralnome upravljanju Sredozemljem (Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja, 2022). Svjesne složenosti i hitnosti ovoga problema, ugovorne stranke potpisale su ugovor u smjeru održivoga razvoja. IUOP tako predstavlja dinamički proces održivoga upravljanja i

³ Cijena postupka legalizacije ovisi o različitim čimbenicima. U nju ulaze: arhitektonski snimak izvedenog stanja, geodetski snimak, pristojbe i takse, naknada za zadržavanje nezakonito izgrađene zgrade u prostoru te vodni i komunalni doprinos (Legalizacije objekata). Nakon što je legalizacija odobrena, ona se mora ucertati u katastar i upisati u zemljišne knjige, a ako je došlo do promjene kvadrature građevine koja se legalizirala, nova se kvadratura upisuje u vlasnički list (Legalizacije objekata).

⁴ Prostorni planovi koji se uzimaju u obzir prilikom planiranja morskog područja jesu državni plan prostornoga razvoja, prostorni plan zaštićenoga ekološkog i ribolovnog područja, prostorni plan epikontinentalnoga pojasa Republike Hrvatske, prostorni plan nacionalnih parkova i parkova prirode koji obuhvaćaju morsko područje, prostorni planovi županija koji obuhvaćaju morsko područje i prostorni planovi uređenja gradova, odnosno općina, unutar njihovih granica određenih sukladno posebnim propisima i prikazanim u Registru prostornih jedinica koji se vodi na temelju posebnih propisa kojima se uređuje državna izmjera i katastar nekretnina i generalni urbanistički planovi i urbanistički planovi uređenja koji obuhvaćaju morsko područje (NN 65/17).

⁵ Barcelonska konvencija jedna je od konvencija programa UN-a za zaštitu okoliša i predstavlja dogovor većega broja priobalnih zemalja u svrhu sprječavanja zagađivanja mora i očuvanja prirodnih dobara u području Sredozemnog mora (Hrvatska enciklopedija).

korištenja obalnih područja, uzimajući u obzir osjetljivost obalnih ekosustava i krajobraza, raznolikost aktivnosti i korištenja, njihovo međusobno djelovanje, pomorsku usmjerenost pojedinih aktivnosti i korištenja i njihov utjecaj na morske i kopnene dijelove (Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja, 2022). Njegov je osnovni cilj pružiti regionalni pravni okvir koji će osigurati da nacionalna zakonodavstva zemalja koje su ga ratificirale uvedu odgovarajuće definicije obalnoga područja i da se sve aktivnosti koje se na njemu obavljaju obuhvate integralnim upravljanjem (Marković i Škaričić, 2011). Važnost ovog dokumenta dodatno je naglašena činjenicom kako je on posljednji protokol s ciljem zaštite obale koji nadilazi granice nacionalnih država na Mediteranu.

Hrvatska je Protokol ratificirala 2012. godine donošenjem Zakona o potvrđivanju Protokola o integralnom upravljanju obalnim područjem Sredozemlja (NN 8/2012), nakon čega je izradila i nacionalnu strategiju za IUOP (Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja, 2022). IUOP uključuje zaštitu i održivo korištenje obalnog područja, gospodarske djelatnosti, specifične obalne ekosustave, obalni krajobraz, otoke, kulturnu baštinu, sudjelovanje svih sudionika što uključuje i javnost te podizanje svijesti, obuku, edukaciju i istraživanje (NN 8/2012). Instrumenti kojima zemlje provode IUOP navedeni u zakonu jesu: mehanizmi i mreže za praćenje i promatranje, sredozemna strategija za integralno upravljanje obalnim područjem, nacionalne obalne strategije, planovi i programi, procjena okoliša, zemljišna politika te gospodarski, financijski i porezni instrumenti (NN 8/2012).

U knjizi o upravljanju obalnim područjem i održivim razvojem Kovačić i Komadina posebno ističu nužnost sustavnoga pristupa u provedbi protokola jer se društveni sustav ne može razumjeti izvan prirodnoga okruženja i obrnuto (Kovačić i Komadina, 2011). Autori naglašavaju i kako glavni problem u provedbi toga programa predstavlja sukob interesa, navodeći primjer područja koje državne vlasti žele sačuvati kroz proglašavanje zaštićenim područjem prirode, dok lokalna zajednica to ne odobrava jer želi ulagati u razvoj turističkih i industrijskih kapaciteta (Kovačić i Komadina, 2011), kako bi u budućnosti ostvarila profit i iskoristila prostorni resurs.

Zbog neodrživoga iskorištavanja i upravljanja morskim i obalnim područjem Europski parlament i Vijeće Europske unije razradili su pravni okvir za djelovanje Europske zajednice u području politike morskoga okoliša te 2008. godine usvojili Okvirnu direktivu o pomorskoj strategiji (Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja,

2019). Tom se direktivom države članice, među kojima je i Hrvatska, obavezuju na poduzimanje potrebnih mjera za postizanje ili održavanje dobrog stanja u morskome okolišu najkasnije do 2020. godine, primjenjujući pritom „ekosustavni pristup upravljanja“, koji potiče očuvanje i iskorištavanje prirodnih resursa (Ministarstvo gospodarstva i održivoga razvoja, 2019). Na temelju toga dokumenta Hrvatska je razvila Strategiju upravljanja morskim okolišem i obalnim područjem (Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja, 2019). Strategija upravljanja morskim okolišem i obalnim područjem alat je za ostvarivanje sljedećih ciljeva (Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja, 2022):

1. zaštita, očuvanje, omogućavanje oporavka i obnavljanje morskih i obalnih ekosustava te održivo korištenje ekosustavnih usluga
2. očuvanje zaštićenih područja u moru i ekološki značajnih područja EU NATURA 2000
3. smanjenje onečišćenja u morskom i obalnom okolišu u cilju očuvanja zdravlja ljudi, ekosustava i omogućavanja korištenja mora i obale
4. uspostavljanje i/ili održavanje ravnoteže između ljudskih aktivnosti i prirodnih resursa primjenom ekosustavnog pristupa.

Morske strategije primjenjuju ekosustavni pristup upravljanja ljudskim djelatnostima, a njihovo kreiranje potiče Direktiva 2008/56/EZ Europskog parlamenta i Vijeća o uspostavljanju okvira za djelovanje Zajednice u području politike morskog okoliša, koja predstavlja „okolišni stup“ u svim politikama Europske unije koje su usmjerene na održivo upravljanje i korištenje prirodnih resursa morskoga okoliša (Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja, 2022).

Nedostatak zakonskih okvira i stručnih standarda koji bi regulirali metode prepoznavanja, vrednovanja, planiranja krajolika i upravljanja njima posljedica su i vrlo maloga broja znanstvenih i istraživačkih radova koji bi bili podlogom za stvaranje takvih stručnih okvira (Dumbović Bilušić, 2021). To je pak rezultat izostanka prijeko potrebne interdisciplinarnosti u bavljenju ovom temom.

Autorica Biserka Dumbović Bilušić, koja se bavi zaštitom kulturne baštine u Ministarstvu kulture (DAZ, 2011) navodi kako je Hrvatska, za razliku od razvijenih europskih zemalja koje imaju zakonske okvire i standarde za zaštitu i upravljanje krajolicima, u tome na samom početku (Dumbović Bilušić, 2021). Ističe kako „velik broj

europskih zemalja ima provedenu identifikaciju i karakterizaciju, tj. tipološku klasifikaciju svojih krajolika, te definirane postupke, metode i alate za djelovanje u prostoru, iz čega proizlazi i kvalitetnije stanje u prostoru“ (Dumbović Bilušić, 2021:61). Autorica tako prilikom komparacije hrvatske prakse i europskih zemalja koje su uspješnije u zaštiti svojih krajolika identificira glavne „krivce“ za naše stanje: nepostojanje jedinstvenoga zakona koji bi regulirao problematiku krajolika, nepostojanje sustavnih znanstvenih istraživanja i projekata povezanih s temom krajolika i njihovo umrežavanje te prostorno-planska i urbanistička praksa, ograničena legislativom i administrativnom podjelom zemlje na više od 500 gradova i općina, pri čemu svaka provodi svoju viziju prostornoga razvitka (Dumbović Bilušić, 2021). Strategija razvoja održivoga turizma do 2030. godine⁶ (2022) prepoznala je osnovne probleme – „deset ključnih izazova hrvatskog turizma danas“, među kojima je i „utjecaj turizma na okoliš i prirodu“ te je među mjerama istaknuto kako je nužno „smanjiti opterećenja iz turizma na prostor, sastavnice okoliša i prirodu uz poticanje kružnog gospodarstva“ (Strategija, 2022:37–38). Međutim, pitanje provedbe mjera, odnosno stvarne primjene strategije, ponovo nas vraća na prethodno spomenute probleme administrativne podjele, različitih praksi i (nejednakih) odnosa moći prostornih aktera te pitanje društvenoga konsenzusa o temeljnim vrijednostima prostora, tj. prirode.

4. Teorijski okvir

Brojni autori koji su se bavili istraživanjem fenomena prostora i njegovih transformacija u Hrvatskoj, posebice u obalnome području, ističu velike probleme u (ne)odgovornosti različitih aktera u odnosu prema prostoru. Slijedeći tipologiju urbanih aktera Michela Bassanda, razlikujemo gospodarske, političke, stručne i civilne aktere (Bassand, 2002). Gospodarski akteri tako djeluju kao pokretači različitih promjena u prostoru (Zlatar, 2013) i njihov su primjer privatni investitori. Politički akteri u ovoj sferi imaju ulogu potpomaganja ili osporavanja njihovih odluka, dok stručni predstavljaju nositelje političkih i gospodarskih odluka, to su arhitekti i urbanisti (Zlatar, 2013). Civilni akteri imaju ulogu ispravljanja političkih i gospodarskih odluka te mogućnost izražavanja svojega nezadovoljstva ili neslaganja kroz različite akcije (Zlatar, 2013), što je ilustrirano primjerima devastacije obale u ovome radu. Ono što je zasigurno prisutno među

⁶ U daljnjem tekstu: Strategija.

navedenim akterima u Hrvatskoj jest nejednak odnos moći. Prema Giddensu, agenti, odnosno akteri u prostoru u ovome slučaju, raspolažu određenom količinom moći koja određuje njihov opseg djelovanja, a tu moć određuju upravo prava i resursi koji su nejednako distribuirani ovisno o položaju aktera unutar strukture (Giddens, 1979).

Time objašnjavamo i djelovanje izvan zakonskih okvira bez odgovarajućega sankcioniranja, koje je prisutno u primjerima u ovome istraživanju. Kako bi umanjili ograničavajuća svojstva svojih položaja unutar strukture, neki partneri mogu djelovati u sprezi radi ostvarivanja zajedničkih interesa. Učestali je oblik toga u Hrvatskoj javno-privatno partnerstvo,⁷ koje je u Hrvatskoj dobilo negativno obilježje podilaženja investitoru (Zlatar, 2013), bez obzira na to što prihvaćanje ovoga modela mora biti zasnovano na postojanju „dodane vrijednosti“ za javni sektor⁸ (Marenjak i dr., 2007).

S obzirom na cilj ovoga diplomskog rada – analiza devastacije jadranske obale kroz prizmu zakonske regulative (koja bi trebala ograničavati devastaciju i štititi obalu) – i viđenje devastacije u javnome medijskom prostoru, teorijski kontekst za razumijevanje ove složene pojavnosti iznimno je važan. Nedovršena modernizacija u Hrvatskoj dovodi do vrijednosno-etičkoga sklopa koji devastaciju prirode ne zaustavlja, već je vidi kao „napredak“ (Vukić, 2022), što se očituje u različitim oblicima devastacije obale. Različiti društveni i modernizacijski procesi (Čaldarović, 1989; Rogić, 1990) doveli su do neprepoznavanja vrijednosti prostora kao takvog u praksi aktera u prostoru, usprkos zakonskoj regulativi i smjernicama (održivoga) razvoja koje se unapređuju iz godine u godinu. Navedeno se odnosi i na civilne aktere, kao i na one na institucionalnoj razini koji su odgovorni za primjenu zakonske regulative i kontrolu te planiranje prostornoga razvoja. Vrijednosni sustav i dalje počiva na prepoznavanju prostora kao resursa, a ne vrijednosti prirode „kao takve“ (Čaldarović i Šarinić, 2010). Dok o vrednovanju prostora pišu brojni autori, među kojima se posebno ističe Rogić, koji piše o početcima i kontekstu promjene diskursa koji je do takva gledišta i doveo (Rogić, 1990), važan je čimbenik u promjeni vrijednosnoga sustava na našim prostorima bio razvoj turizama – u Hrvatskoj

⁷ Zakonom o javno-privatnom partnerstvu ono se definira kao dugoročni ugovorni odnos između javnoga i privatnog partnera predmet kojega je izgradnja i/ili rekonstrukcija i održavanje javne građevine, u svrhu pružanja javnih usluga iz okvira nadležnosti javnoga partnera (NN 78/12).

⁸ „Dodana se vrijednost očituje definiranim uštedama, višim standardom usluge ili manjim štetama izazvanim u okolišu.“ (Marenjak i dr., 2007:602)

je prostor je ključan resurs za razvoj turističke djelatnosti te je time bitno je oblikovan njome.

Sve prisutniji uslužni poslovi u nacionalnoj strukturi zapošljavanja, trendovi koje na našoj obali prepoznajemo kroz apartmanizaciju, vode nizu dugoročnih gospodarskih, društvenih i ekoloških učinaka (Hromadžić, 2021). Upravo su to odlike sveprisutne turistifikacije (Čaldarović, 2011; Kostrenčić, 2019; Hromadžić, 2021), negativnoga procesa koji se svodi na pokušaj turističkoga iskorištavanja svega što je potencijalna točka atrakcije za turiste (Čaldarović, 2011), a što je vidljivo u sva tri primjera u ovome istraživanju devastacije jadranske obale. Ono što se ne smije zanemariti jesu i pozitivne posljedice razvoja tercijarnoga sektora, kao što su vrednovanje prostora i briga o njemu, koji se javljaju razvojem turizma na ovim prostorima. Rogić ističe kako „u brojnim slučajevima tercijarni sektor organizira radni proces kao higijeniziranu i na višu civilizacijsku razinu podignutu formu paleoindustrijskog rada“ (1990:71). To se pojavljuje kao jedan od uzroka ekološke osjetljivosti u tercijarnome sektoru (Rogić, 1990). Ekološka se osjetljivost razvijala i usporedno s razvojem opće ekologije i kasnije socijalne ekologije, koja se temelji na tezi o povezanosti i uzajamnosti socijalnoga i ekološkoga kao cjelovitoga kompleksa problema suvremenoga društva (Cifrić, 1988). Ta disciplina proučava socijalne uzroke i posljedice čovjekova utjecaja na okoliš i obrnuto, jer se radi o složenom odnosu, a pritom je važno naglasiti njezinu interdisciplinarnost i pristup problemu na potreban holistički način (Cifrić, 2012). Ekološka se osjetljivost odnosi na osjetljivost na promjene u neposrednome okolišu, kao što su gomilanje otpada ili nedostatak zelenila i zelenih površina, ali i na osjetljivost na dalekosežna „razvojna“ uništavanja osnovnih životnih vrijednosti ili resursa poput čiste vode (Rogić, 1990). Iako je o ovome problemu pisano još devedesetih godina prošloga stoljeća, on ne prestaje biti relevantnim ni u današnjemu kontekstu, što je posebno vidljivo na primjeru uvale Vruja. Promjene unesene u tamošnji krajobraz nepovratno su izmijenile to područje, naglašavajući pritom potrebu za djelovanjem i razvojem discipline kao što je socijalna ekologija. Tomu pridonosi činjenica da je razvojem turizma tercijarni rad imao oslonac u povećanoj socijalnoj aktivnosti pojedinaca i skupina (Rogić, 1990); stoga su ekološki zahtjevi poput održivoga razvoja u Hrvatskoj stečeni u turističkoj komunikaciji jer se turiste ne može primiti u krajobrazu koji je paleoindustrija opustošila (Rogić, 1990). Iz paleoindustrijskoga i s njim povezanoga političkog sustava dolaze impulsi da se prethodno spomenuti standardi relativiziraju, što

vodi „divljemu“, ne u potpunosti reguliranomu razvoju tercijarnoga sektora, s mnoštvom problematičnih aktera (Rogić, 1990). Neujednačen razvoj posljedično ne omogućava stvaranje zajedničkoga okvira djelovanja, utemeljenoga na zajedničkome, javnom interesu, stoga se ni priroda ne poima u okvirima zajedničkoga i općeg dobra za koje su svi odgovorni (Vukić, 2022).

No postojanje zakonske regulative koja obalu smatra dobrom od interesa za Hrvatsku ne zaustavlja u potpunosti devastaciju obalnoga područja. Devedesetih je godina Rogić iznio kako paleoindustrijskoj državi nereguliran razvoj tercijarnoga sektora odgovara jer joj donosi različite dobiti koje ne može steći u razvijenome i uređenom sektoru tercijarnoga rada (Rogić, 1990). Dvadeset godina kasnije, 2011. godine, u Hrvatskoj je na temelju Zakona o legalizaciji pokrenut val legalizacije bespravne gradnje (Poslovni puls, 2012), s kojim je legalizacija na neki način postala očekivana. Umjesto njezina zaustavljanja, kao latentna posljedica Zakona javlja se njezino širenje, čime se Rogićeva teza samo potvrđuje u novome kontekstu. Neodgovorni akteri u turizmu i posljedično prostoru s kojima povezujemo širenje „paralelnih svjetova“ postojanja divlje izgradnje te veza i poznanstava kao sustava ponašanja rezultiraju „kašnjenjem“ urbanizacije za industrijalizacijom (Čaldarović, 1989). Divlja izgradnja, veze i poznanstva često koegzistiraju, što je posebice vidljivo na primjeru Vira. Osamdesetih godina prošloga stoljeća, u razdoblju kad se intenzivnija gradnja stanova za odmor odvijala duž cijeloga priobalja (Miletić, 2006), pojam sekundarnoga stanovanja postaje posebno relevantnim. On je u Hrvatskoj uz “divlje stanovanje” (Rogić, 1990) bitno povezan s temom prostornih transformacija, a posljedično i devastacijom obale (Čaldarović, 1989; Miletić, 2011; Rogić, 1990). U knjizi o sociologijskim aspektima sekundarnoga stanovanja u Hrvatskoj Miletić njegovu naglu ekspanziju tada povezuje s izostankom pravne regulative koja bi uredila taj tip stanovanja i dostupnosti dugoročnih kredita koji su bili predodređeni za rješavanje stambenoga pitanja (Miletić, 2011). Sekundarno stanovanje koje se odnosi na sve oblike stanovanja koji se ne realiziraju u mjestu stalnoga boravka već u drugome stanu ili kući za povremeno stanovanje (Čaldarović, 1989) nikako nisu zadovoljavali te uvjete, no upravo zbog izostanka kvalitetno izvedene zakonske regulative i dolazi do nagle ekspanzije. Zbog toga konteksta sekundarno stanovanje često se povezuje s divljim stanovanjem, onim „izvan zakona“, odnosno smatra se inačicom bespravnoga stanovanja (Rogić, 1990; Čaldarović, 1989). Prema Rogiću bespravno se stanovanje razvijalo na onim područjima koja su prošla

intenzivniji razvoj, područjima kao što je obalni pojas, za čiju izgradnju ili uporabu nije osigurana sva zakonom propisana dokumentacija (Rogić, 1990). Taj tip gradnje tako oštećuje i troši vrijedan prostor (Miletić, 2011), ali bitno utječe i na cijelu zajednicu i njezin identitet (Roca, 2021).

Postojanost toga prostornog fenomena, koji danas već možemo nazvati „tradicijom“ bespravne gradnje u Hrvatskoj, posebice u turistički značajnim područjima, kakva je i obala, utječe i na identitet prostora. Nekadašnji identitet Dalmacije do danas je bitno promijenjen; prema Roci, prepoznatljiv krški reljef i kamena dalmatinska arhitektura zamijenjeni su estetski trivijalnom turističkom ponudom (Roca, 2021). To se odražava i na subjektivni identitet, s kojim povezujemo percepciju, vrijednosti i djelovanje pojedinaca i skupina, koji mijenja objektivni identitet prostora, odnosno objektivni sadržaj (Roca, 2021). Prevedemo li to na hrvatsku obalu, svaka nova šetnica, riva ili apartmansko naselje mijenjaju doživljaj toga prostora.

5. Devastacija obale i njezini oblici

Prema mrežnim stranicama Hrvatske enciklopedije, riječ devastacija označava pustošenje, haranje, razaranje ili uništavanje (Hrvatska enciklopedija). Svojim intervencijama u okoliš upravo je to ono što čovjek čini. Ljudi svojim bivanjem neizbježno oblikuju prostor u kojem žive, (Afrić, 2002) kako bi ga prilagodili postojećim životnim uvjetima.

Prema sveučilišnom udžbeniku *Menadžment održivoga razvoja* (Črnjar i Črnjar, 2009), antropogeni uzročnici onečišćenja okoliša jesu nagli rast stanovništva i urbanizacije, industrijska i tehnološka revolucija, ubrzani razvoj prometa i prometne infrastrukture, velike količine svih vrsta otpada, tehnološki razvoj poljoprivrede te razvoj masovnog turizma. U Hrvatskoj, posebice u primjerima koji su istaknuti unutar ovoga rada, ističu se masovni turizam te nagla urbanizacija. Gradnjom na obali povećava se atraktivnost objekata turističke ponude, ali umanjuje atrakcijska vrijednost prirodnoga resursa (Birkić, 2016). Razvoj masovnog turizma naglašava tu pojavu. Devastacijom prostora on se degradira, što je posebno zanimljivo jer se ekološka osjetljivost na ovim prostorima razvija s turizmom (Rogić, 1990), da bi na kraju zbog njega patila. Na devastaciju hrvatske obale bitno je utjecala i ubrzana urbanizacija, zbog koje je okoliš

dosta trpio (Sekovski, 2021), ali i njezino prethodno spomenuto kašnjenje za industrijalizacijom (Čaldarović, 1989).

Još od šezdesetih godina prošloga stoljeća obala u Hrvatskoj doživljava snažan urbani rast: tako je 1960. godine urbanizirano između 120 i 150 kilometara obale, a već 2010. taj se broj popeo na 1033 kilometra, s time da je većina novih objekata izgrađena ili kao druga nekretnina za odmor ili kao apartman za iznajmljivanje turistima (Sekovski, 2021), odnosno nekretnina namijenjena sekundarnomu stanovanju (Rogić, 1990). Uz tako ubrzanu urbanizaciju nisu svi novoizgrađeni objekti i promjene u prostoru bili idealno izvedeni. Do spomenutoga pustošenja i razaranja prostora tako je dolazilo raznim kanalima kojima ljudi, odnosno različiti akteri u prostoru, u različitoj mjeri devastiraju svoj okoliš već niz godina (Bassand, 2002).

U Hrvatskoj su prisutni različiti tipovi devastacije obale, kao što je neovlašteno odlaganje otpada i sječa šuma i ostale vegetacije uz more, no ovdje su odabrani samo četiri najizraženija i medijski najeksponiranija oblika, kao i pojavnost neodgovornog koncesioniranja. Velik problem kojemu svjedočimo u Hrvatskoj jest izostanak sustavnih podataka o devastaciji prostora i uspostavljene metodologije odnosa prema toj temi jer još nije uspostavljena funkcionalna i javno dostupna baza podataka o toj pojavi (Vukić i Kostešić, 2022). Primjer bi toga bio indeks devastacije te javnosti dostupna i pretraživa baza podataka koja bi omogućila identifikaciju i usustavljanje devastiranih prostora, čime bismo se približili otkrivanju njezina uzroka, a time i sanaciji (Vukić i Kostešić, 2022). U praksi se tomu približila Splitsko-dalmatinska županija i, iako njihov sustav nije na nacionalnoj razini, predstavlja početak pozitivne promjene. Radi se o projektu *Pomorsko je dobro* s ciljem izgradnje sustava koji će omogućiti transparentnije i učinkovitije upravljanje pomorskim dobrom u Splitsko-dalmatinskoj županiji (*Pomorsko je dobro*).⁹ Istoimeni mrežni servis pruža usluge provjere statusa neke plaže, je li riječ o „privatnoj plaži“ ili slobodnomu pomorskom dobru te prijave devastacije ili neovlaštenoga okupiranja pomorskoga dobra (T-portal, 2021).

⁹ Ta je županija prva u Hrvatskoj uspjela povezati sve registre koji prate stanje u priobalju i tako stvorila jedinstven elektronički sustav praćenja pomorskog dobra (T-portal, 2021), čime je napravila velik korak prema usuglašavanju različitih izvora i zaustavljanju devastacije obale.

U nastavku su objašnjeni primjeri negativnih prostornih transformacija koji rezultiraju devastacijom obale, gubitkom njezina identiteta i poništavanjem koncepta općega i javnoga dobra. Oblici devastacije obale različiti su i brojni, no u ovome radu usredotočili smo se na one koji su relevantni iz sociološke perspektive, na način kako je prikazano u teorijskome okviru.

5.1. Bespravna gradnja

Bespravna gradnja, u stručnoj literaturi poznata još kao nezakonita, divlja, crna i neplanska gradnja, odnosi se na neprimjereno izgrađene građevine bez nužne tehničke i društvene infrastrukture (Krtalić, 2006). U obalnom se prostoru manifestira u obliku kuća s apartmanima, kuća za odmor izvan područja građevnoga zemljišta neposredno uz more ili u zaštićenim prirodnim predjelima te u obliku različitih nelegalnih nadogradnja i prigradnja (Jukić, 2016). U pravnome smislu bespravna se granja definira kao protupravna gradnja za koju nije moguće ishoditi akt kojim se odobrava građenje neke građevine, a podrazumijeva svu gradnju za koju je moguće ishoditi odobrenje za građenje, ali je investitor nije ishodio (Britvić Vetma i Stančić Vidrač, 2015). Prema istim autorima bespravna gradnja utječe na javni interes, vlastiti interes i interese neposrednoga susjeda, interese zajednice i funkcionalnu i primjerenu upotrebu javnih i privatnih površina (Krtalić, 2006). Sve su te stavke ugrožene divljom gradnjom, zbog čega se nužnost zaustavljanja te negativne pojave devastacije obale postavlja kao imperativ. Bespravna se gradnja u Hrvatskoj pokušava kontrolirati i zaustaviti na brojne načine, među kojima su obavezna primjena detaljnoga plana uređenja, odnosno provedba urbanističkoga plana, uvjetovanost gradnje građevine na građevinskoj čestici izgradnjom tehničke urbanističke infrastrukture i uređenje međa (Krtalić, 2006). Tim, ali i drugim mjerama Hrvatska nastoji ograničiti slobodu uporabe prava građenja vlasnika određene čestice zemlje (Britvić Vetma, 2013) kako bi se izbjegla devastacija prostora, no kako u Hrvatskoj svjedočimo shvaćanju i primjeni koncepta vlasništva „nad prostorom“ u apsolutnom smislu, upravo do devastacije i dolazi jer pojedinci nemaju osjećaj da je njihovo vlasništvo ičim ograničeno (Blažević – Perušić, 2013). Država nastoji spriječiti daljnju bespravnu gradnju, no u tome nije uvijek uspješna. Neki autori navode kako je glavni uzrok tomu nedostatak pravnih instrumenata i nedovoljan broj uređenih i opremljenih građevinskih čestica na kojima se može graditi (Krtalić, 2006). Problem bespravne gradnje nije ograničen samo na parcelu na kojoj se nalazi (Blažević – Perušić, 2013). Takav tip

gradnje, u osnovi nekvalitetan, obilježavaju neodgovarajuće oblikovanje građevine, zauzimanje i usitnjavanje parcela, ilegalno priključivanje na komunalnu infrastrukturu, čime se sve narušava racionalnost planirano korištenog prostora (Blažević – Perušić, 2013).¹⁰

5.2. Betonizacija

Riječ *betonizacija* označava djelatnost i posljedicu betoniranja (MedEduc), a njome se koristimo i kad opisujemo pretjerano, opasno, bezobzirno i/ili nezakonito betoniranje velikih razmjera (Žanić, 2004). S druge strane pojam *betoniranje* u hrvatskome jeziku predstavlja neutralan izraz lišen negativne konotacije i označuje ugrađivanje betonske smjese (Žanić, 2004). U kontekstu devastacije prostora posljedicu betoniranja nazivamo betonizacijom. Betonizacija predstavlja i dio šire pojave artificijalizacije prostora (MedEduc).¹¹ Artificijalizacija prostora odnosi se na ukidanje prirodnoga stanja zemaljske površine ljudskim djelovanjem (MedEduc). Baš kao i svi oblici devastacije prostora koji će biti predstavljeni u ovome radu, i betonizacija označava agresiju nad prostorom. Na obalnome području ta je pojava posebno prisutna, o čemu svjedoče brojni članci objavljeni na mrežnim portalima koji izvještavaju o različitim slučajevima na cijeloj jadranskoj obali. Da bi udovoljili gospodarskoj i turističkoj potražnji, gradovi i naselja jadranske obale suočavaju se s prekomjernom potrošnjom zemljišta (MedEduc). Betonizacija je jedan od načina na koji se ova pojava ostvaruje. Širenjem obalnih općina omogućuje se nagli razvoj turizma na tim prostorima. Problem se javlja jer time poljoprivredno i prirodno okruženje često biva zamijenjeno ili usitnjeno umjetnim i betonskim površinama u sklopu različitih skladišta, tvrtki, trgovina, luka, marina te površina namijenjenih prometnoj infrastrukturi, što uzrokuje povećanje vodonepropusnosti tla i time smanjenju stambene uporabe (MedEduc).

Iako je betonizacija obale, odnosno zatrpavanje prirodne obale problem sam po sebi, ona se često provodi nelegalnim putem, pod krinkom obnavljanja oštećene morske

¹⁰ Rad „Bespravna gradnja i inspeksijski nadzor“ objavljen je u *Forumu poslovanja nekretninama*. „Forum poslovanja nekretninama glavno je mjesto okupljanja i poslovne edukacije industrije poslovanja nekretninama. Forum se održava dva puta godišnje i svojim stručnim programom upoznaje struku s novostima u regulatornom okruženju te s trendovima na tržištu nekretnina, ali i s radom Udruženja poslovanja nekretninama“. (Hrvatska gospodarska komora)

¹¹ „Projekt MED EDUC pruža obrazovne resurse za osnovne i srednje škole. Ti se resursi odnose na otkrivanje i valorizaciju obalnoga i morskog okoliša na Mediteranu.“ (MedEduc)

obale, o čemu svjedoče brojni medijski članci (Morski.hr, 2021; Tris, 2020; Šibenski, 2021), od kojih su neki ušli i u analizu sadržaja koja slijedi.

5.3. Nasipavanje plaža

Povezan uz prethodno opisanim negativnim fenomenom betonizacije, nasipavanje plaža podjednako je ozbiljan, ali i učestao problem na hrvatskoj obali. Nasipavanje plaža, poznato još i kao dohranjivanje plaža (iako to nisu sinonimni izrazi), predstavlja umjetno postavljanje pijeska ili šljunka na erodiranu obalu kako bi se ublažile posljedice erozije i kako bi se materijal zadržao na obali te kako bi se područje zaštitilo od olujnih udara (AdriAdapt, 2022). Ta se mjera provodi i u svrhu održavanja plaže (AdriAdapt, 2022), no u sklopu ovoga diplomskog rada toj će se mjeri pristupiti iz druge perspektive. Iako se ona u pravilu upotrebljava kako bi se plaža očuvala i zaštitila, poticaj za nasipavanje plaža nije uvijek plemenite prirode. Dohranjivanje plaža, u engleskome izvorniku *nourishment*, standardna je praksa koja se provodi u cijelome svijetu u svrhu osiguranja dobrobiti toga prirodnog područja (AdriAdapt, 2022). Nasipavanje plaže, u engleskome izvorniku *beach extension*, odnosi se na proširenja plaža izvan njihovih gabarita u turističke i rekreacijske svrhe (AdriAdapt, 2022) te time ono u cilju nema dobrobit toga područja. Tako u slučajevima gdje se ispred stjenovitih obala stvaraju nove plaže, zasigurno govorimo o zasipavanju, a ne o dohranjivanju jer je tada njezina funkcija isključivo privlačenje novih turista (AdriAdapt, 2022). Nasipavanje plaža pripada kategoriji građenja, a ne tehničkoga održavanja plaža kao što je situacija s dohranjivanjem (Morski.hr, 2022), stoga se u različitim člancima nestručnih portala često dovodi u vezu s nezakonitom gradnjom. Nasipavanje bi se plaža zato trebalo odvijati u skladu sa Zakonom o pomorskome dobru i morskim lukama (NN 158/03) jer ono označava gradnju na pomorskome dobru. Kako se tom mjerom materijal kojim se plaža nasipava trajno povezuje s pomorskim dobrom, on dolazi pod pripadnost pomorskoga dobra i samim se time na njemu ne može stjecati pravo vlasništva (NN 158/03).

5.4. Apartmanizacija

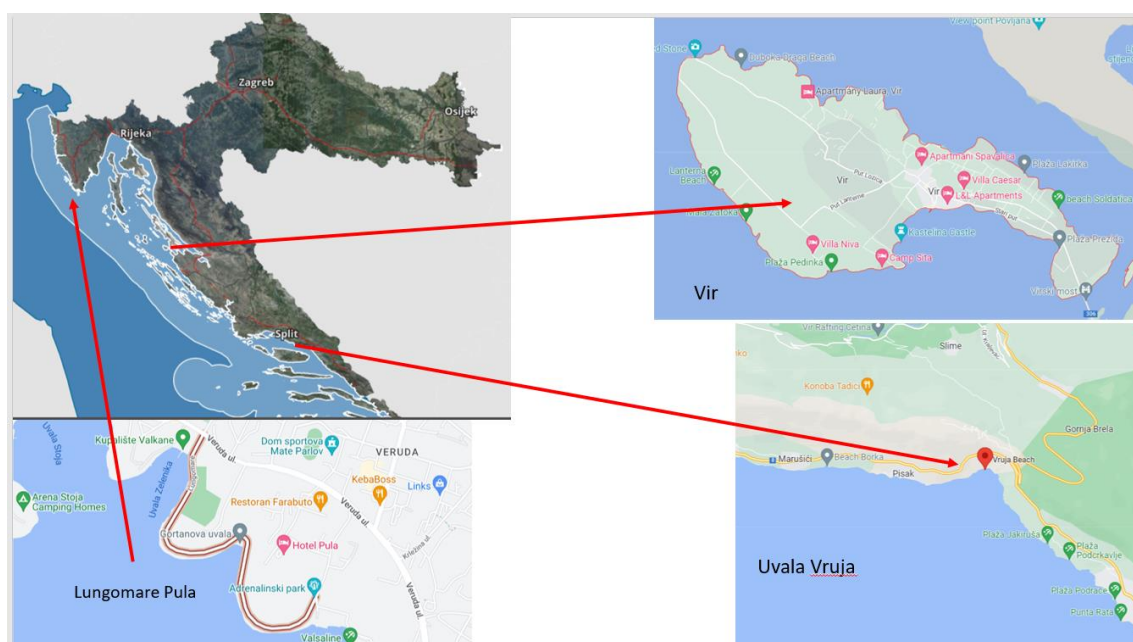
Apartmanizacija kao oblik devastacije obale prvotno se javlja kao izraz *apartmanija*, spajanjem riječi *apartman* i *manija*, te označava pomamu za gradnjom apartmana (Žanić, 2004). U suvremenijemu kontekstu češće se upotrebljava pojam apartmanizacija. Negativna konotacija koja prati taj pojam nije oduvijek prisutna.

Apartmanizacija je u početku u Hrvatskoj bila znak višega standarda, postizanja individualne slobode (Kritovac, 2006), no s vremenom je pojam zadobio negativan prizvuk. Tako danas apartmanizacija označava veliku i često bespravnu gradnju apartmana (Zavod za lingvistiku, 2015) i povezuje se s prekomjernim građenjem apartmana. Ona predstavlja raširenu i obijesnu gradnju neprikladnih objekata za stanovanje (Radeljak, 2012). U svojoj knjizi *Kultura angažirane sociologije* autorica Saša Poljanec-Borić ističe apartmanizaciju i betonizaciju kao pokazatelje stanja građevinskoga divljanja u kojemu se trenutačno nalazimo, stanja proliferacije dereguliranoga investiranja, čiji je neposredan učinak ubrzano gutanje krajolika (Poljanec-Borić, 2013). Kao rezultat toga javlja se preizgrađenost naselja poput Vira, o čemu će biti više riječi u nastavku rada. Apartmanizacija nije samo problem suvremene Hrvatske, ona je započela još u Jugoslaviji kao *apartmanija*, „jugoinvestiranjem u dokoličarstvo“, kada se prestiž tadašnjih elita mjerio položajnom rentom njihovih kuća na Jadranu (Poljanec-Borić, 2013). Do 1989. godine oko 400 000 nekomercijalnih ležaja zauzimali su najbolje primorske položajne rente bez ikakva urbanističkoga i fiskalnoga reda (Poljanec-Borić, 2013). Iz toga je vidljivo da je apartmanizacija složen pojam, često povezan i s drugim tipovima devastacije te se rijetko javlja izoliran od ostalih tipova agresije u prostoru, kao što ćemo pokazati u analizi sadržaja.

6. Metodologija istraživanja

Istraživanje je provedeno u razdoblju od siječnja do srpnja 2022. godine. U istraživanju su analizirani sljedeći oblici devastacije obale prema Vukić i Kostešić (2022): bespravna gradnja, betonizacija, nasipavanje plaža i apartmanizacija, na tri odabrana primjera. Ti su primjeri: naselje Vir, uvala Vruja i šetnica Lungomare u Puli. Upravo su ti primjeri devastiranoga obalnog krajobraza ili pokušaja devastacije odabrani kako bi se u radu pokazale njihove sličnosti i razlike, kao i razlozi zašto one uopće postoje između starijega i recentnijih slučajeva devastacije obale te slučaja uspješnije građanske akcije koja je devastaciju potencijalno uspjela zaustaviti. U radu je analiziran odnos javnosti kroz medijske prikaze i stvarno stanje na odabrane tri lokacije. Glavni kriteriji za izbor primjera odnosno lokacija bili su: vremenska dimenzija (dugotrajanost i/ili recentnost devastacije koja je u tijeku), tip devastacije (prema Vukić i Kostešić, 2022) i akcije civilnih aktera te današnja društvena relevantnost primjera. Otok Vir (prilozi 3. i 4.)

odabran je kao mjesto koje se u medijima krajem prošloga stoljeća počinje predstavljati kao simbol divlje gradnje (Net.hr, 2013) zbog obuhvata i dugotrajnosti uništavanja prostora u tome naselju. Vruja (prilozi 1. i 2.) je postala simbolom devastacije obale i slučaj je kojemu je posvećeno mnogo pažnje javnosti i medijskoga prostora, za što je uvelike zaslužan Festival bespravne gradnje organiziran u „čast“ devastacije toga prostora (Ravno do dna, 2021). Slučaj Vruja ponajviše se svodi na bespravnu gradnju koja počiva na prvotnoj uzurpaciji javnoga dobra. Posljednji i najrecentniji ovdje analizirani primjer jest šetnica Lungomare u Puli (prilozi 5. i 6.). Taj će se slučaj u radu predstaviti jer je do devastacije trebalo doći izgradnjom hotela na toj lokaciji, što počiva na davanju koncesije na javno dobro, no građani su se uspjeli izboriti za pokretanje referenduma o tome bitnom pitanju. Iako je kao osnovni kriterij za odabir slučajeva uzeta ozbiljnost i dugotrajnost devastacije, kao dodatni kriteriji uzeti su prosvjedi civilnih aktera i medijska eksponiranost navedenih primjera kako bi analiza bila cjelovitija te kako bi se ilustrirala moć različitih aktera u različitim prostornim i vremenskim kontekstima, što je utjecalo na uspješnost njihovih akcija. Na slikovnom prikazu 1. nalaze se istraživani slučajevi: uvala Vruja, naselje Vir i šetnica Lungomare na karti Hrvatske.

Slika 1. Uvala Vruja, naselje Vir i šetnica Lungomare na karti Hrvatske (izvori: Geoportal i Google maps)

Osnovna istraživačka pitanja na koje će ovaj rad pokušati ponuditi odgovor su:

1. Kakav je odnos zakonske regulative povezane sa zaštitom jadranske obale kao općega dobra i realne situacije njezine (ne)zaštićenosti?

2. Kako je devastacija jadranske obale medijski popraćena i kakav je stav javnosti o toj temi?

Korištene metode istraživanja u ovome diplomskom radu jesu analiza relevantnih dokumenata i sadržaja te prostornih podataka. Prostorni podatci preuzeti su s portala Geografskoga informacijskog sustava, pri čemu je bila uključena posljednja dostupna osnova, digitalni ortofoto 2020. godine i s digitalnog katastra koji je korišten radi pokušaja utvrđivanja vlasništva nad izgrađenim česticama zemlje u Vruji. Nadalje, za utvrđivanje raskoraka u teoriji i praksi devastacije obale upotrijebljene su odabrane tri lokacije, koje ilustriraju ekstremne primjere koje devastacija obale može doseći. Radi usporedbe zakonske legislative i stvarnosti, provedena je analiza zakona povezanih s pomorskim dobrom, upravljanjem obalnim područjem i gradnjom na obali te analiza stručne literature i sadržaja povezanih s primjerima odabranima za ovaj rad. Analiza sadržaja uključuje članke internetskih portala, Facebook grupe i stranice: *Vir bez podjela*, *Vruja – Festival bespravne gradnje i devastacije prirode* i *Referendum za Lungomare*.

Vremenski okvir kao kriterij odabira jedinica analize iskorišten je samo u slučaju Pule, kako bi se iz konačne analize izuzeli članci koji izvještavaju o ranijim devastacijama toga prostora koje nisu povezane s danas relevantnom pričom o šetnici i gradnji hotela. Za pretraživanje te teme na internetskim portalima upotrijebljene su različite sintakse: za Vir, upotrijebljene su „uništavanje obale Vir“, „devastacija obale Vir“, „devastacija Vir“ i „bespravna gradnja Vir“; za Vruju su upotrijebljene „uništavanje Vruja“ i „devastacija Vruja“; te za Pulu „devastacija Lungomare Pula“ i „uništavanje Lungomare Pula“. Razlog upotrebe tako uske sintakse jest taj što bi, u slučaju kad bi sintaksa sadržavala svaki tip devastacije koji se obrađuje u ovome radu, to rezultiralo prevelikim brojem jedinica analize. Tako usko ograničena sintaksa zasigurno predstavlja manjkavost ovoga istraživanja, no dodatno ograničenje predstavlja i mogući obujam ovakva rada. Sintakse za pretraživanje jedinica analize bile bi potpunije kad bi uz devastaciju i uništavanje uključivale i točno određene tipove devastacije, kao što je vidljivo na primjeru Vira. Na taj se način dobije više rezultata, a time i širi kontekst, čime bi se potencijalno došlo do proširenijega ili drukčijega zaključka. Analizu devastacije obale zato bi trebalo u budućim, iscrpnijim istraživanjima proširiti i na ostale prisutne tipove devastacije, kao što je neovlašteno odlaganje smeća ili uništavanje zelenih površina uz more.

Jedinice analize dobivene naznačenim sintaksama obrađene su kvalitativno-kvantitativnom analizom s pomoću matrice prikazane u Prilogu 1., koja je izrađena za potrebe ovoga diplomskog rada, s kategorijama relevantnima za ovu temu. Kategorije unutar matrice jesu: lokacija slučaja, naziv izvora, godina publikacije, tip izvora koji se odnosi na lokalne, nacionalne ili strane medije, vrsta priloga, tip devastacije, glavni akteri unutar članka, smjer komentara ako su dostupni, dostupnost medijskoga sadržaja i rubrika unutar koje je članak objavljen. Posljednja se kategorija nadopunjava s obzirom na to da osim osnovnih rubrika kao što su vijesti ili Hrvatska različiti portali imaju različite nazive za svoje rubrike (Prilog 7.). Posljednji dio ovoga diplomskog rada čine rasprava i zaključak, unutar kojih je ponuđeno potencijalno rješenje ovoga problema ili način nošenja s njime, kao i preporuke za daljnja istraživanja.

7. Odabrani primjeri devastacije jadranske obale

7.1. Vir

Naselje i općina Vir nalaze se na istoimenome otoku u Zadarskoj županiji (Miletić, 2006). Prema posljednjemu popisu stanovništva iz 2021. godine, ukupan broj stanovnika na Viru iznosi 3100 (Državni zavod za statistiku, 2022). Primjer Vira posebno je odabran za ovaj diplomski rad i temu devastacije obale zbog toga što je s vremenom postao njezin simbol: „Gotovo da i nema medijskog osvrta na problem nekontroliranoga turističkog razvitka te s time povezane bespravne gradnje koji kao primjer ne navodi upravo slučaj otoka Vira. Može se reći da je Vir postao sinonim za sve loše što se veže uz izgradnju stanova za odmor“ (Miletić, 2006:48). Pojačana izgradnja stambenih jedinica u ovome je naselju započela 1980-ih (Miletić, 2006), pa se tako prema podacima iz 2001. godine Vir nalazio na prvome mjestu među naseljima s obzirom na ukupan broj stanova za odmor (Mrđen i Jurica, 2016). No još nešto slučaj Vira izdvaja od ostalih: Miletić u svojem radu o socijalno-ekološkim posljedicama izgradnje stanova za odmor (Miletić, 2006) ističe dvije stavke. Prva je ta da se početak intenzivne gradnje na Viru poklapa s raspravama o nacionalnoj elektroenergetskoj strategiji koja je kao moguću lokaciju nuklearne elektrane tada navela Vir, s obzirom na to da otok tada nije bio gusto naseljen (Miletić, 2006). Upravo je to dovelo do smanjenja cijena nekretnina te potaknulo prodaju terena za izgradnju vikendica kako bi se spriječila izgradnja spomenute nuklearne

elektrane (Mrđen i Jurica, 2016). No uz legalno izgrađene i prodane terene, odvijala se i nelegalna gradnja. U tom se razdoblju na Viru „prešutno“ odvila bespravna gradnja nekoliko tisuća kuća za odmor, što je odgovaralo i lokalnomu stanovništvu, ali i lokalnoj samoupravi, koja nije htjela nuklearni pogon na Viru pa nije poduzela sve u svojoj moći da zaustavi taj val nelegalne gradnje (Jukić, 2016). Tihomir Jukić u svojem radu o legalizaciji bespravno izgrađenih građevina na Viru napominje i kako je tomu valu nelegalne gradnje pogodovala i svijest kako će se „sve jednog dana legalizirati kao što se to i prije radilo“ (Jukić, 2016:377). Drugi potencijalni uzrok nagloj izgradnji na Viru prema Miletiću jest izostanak prostornoga plana koji je tada mogao usmjeriti tamošnji prostorni razvitak (Miletić, 2006). Kašnjenje urbanizma za industrijalizacijom (Čaldarović, 1989) tako je ovdje posebno vidljivo.

Na temelju popisa stanovništva ističe se još jedan važan podatak koji objašnjava tadašnji kontekst – broj stambenih jedinica, koji se može dovesti u vezu s tamošnjom devastacijom. Naime, na Viru se prema posljednjemu dostupnom popisu iz 2021. godine nalazi ukupno 16 477 stambenih jedinica, od čega njih 6979 čine stanovi za stalno stanovanje (Državni zavod za statistiku, 2022), dok preostalih 9498 jedinica uglavnom pripadaju sekundarnomu tipu stanovanja (Čaldarović, 1989) ili se iznajmljuju. Veliki problem koji se veže uz nagli porast bespravne gradnje na Viru je izostanak kvalitetno izvedene infrastrukture. Danas je stanje na Viru osjetno bolje, s početkom legalizacije pozitivne se promjene prvo zapažaju s gradnjom i komunalijama, a zatim i u turizmu (Slobodna Dalmacija, 2021). Primjenom Zakona o legalizaciji iz 2012. godine 99 % objekata na otoku dobiva građevinsku dozvolu, čime općina ima stvarnu evidenciju o njima, što joj omogućuje osnovu za naplatu komunalnih poreza i sredstva od legalizacije (Slobodna Dalmacija, 2021). U tome se ogleda prethodno spomenuta korist koju država naposljetku uživa od neusporednog razvoja (Rogić, 1990). Prihode je općina zatim uložila u razvoj infrastrukture, što je pozitivno utjecalo i na broj turističkih noćenja (Poslovni.hr, 2021). Nekadašnji sinonim za bespravnu gradnju tako je uznapredovao u rekordera hrvatskoga turizma i 2021. ostvario dva milijuna noćenja, zauzevši četvrto mjesto na ljestvici najposjećenijih hrvatskih turističkih destinacija (Slobodna Dalmacija, 2021).

Kako bismo istražili medijsko praćenje devastacije obale i njezine tipove u Viru, upotrijebljena je dodatna sintaksa zato što su početne sintakse: „uništavanje obale Vir“, „devastacija obale Vir“ i „devastacija Vir“ dale manje relevantnih rezultata od očekivanoga. Prvim pretraživanjem dobiveno je 6450 rezultata, pri čemu je Googleov

pretraživač ograničio taj broj na 78 najrelevantnijih.¹² Od 78 najrelevantnijih rezultata, odabrano je i analizirano osam članaka, dok su ostali izuzeti iz daljnje analize zbog stručnih izvora kao što su Ministarstvo gospodarstva ili Hrčak,¹³ koji ne odgovaraju ovomu tipu analize, zatim izvori koji služe predstavljanju Vira i njegove turističke ponude te izvori koji obrađuju devastaciju u širem kontekstu, a Vir spominju tek kao primjer. Uz novu sintaksu, „bespravna gradnja Vir“ dobivena su još dva nova rezultata. Konačnih deset radova koji su ušli u analizu objavljeni su u razdoblju od 2013. do 2021. godine, od čega polovina njih izvještava o istome incidentu nasipavanja obale i nezakonite povrede pomorskoga dobra, za što je odgovorna općina Vir kao investitor. Najčešći tip devastacije u ovome dijelu analize bila je bespravna gradnja koja se pojavljuje u devet od deset članaka, s time da u članku u kojemu se o njoj ne piše nije istaknut nijedan zaseban tip devastacije, već se o devastaciji piše općenito. S obzirom na ranije spomenut problem apartmanizacije na Viru, ona se kao tip devastacije spominje u samo dva članka gdje je opisana kao prekomjerna gradnja vikendica uz more. Najistaknutiji akteri u prostoru koji su sudjelovali u devastaciji tamošnje obale u svakomu su članku bili oni politički, na čelu s Kristijanom Kapovićem, načelnikom općine Vir. Uz političke aktore u člancima se spominju i stručni, u vidu zakonodavstva koje je osudilo određenu devastaciju, i urbanista, čiji se izostanak pri izradi prostornih planova osuđuje. Građani kao civilni akteri istaknuti su kao sudionici u prosvjedima protiv nasipavanja obale. Odnos između različitih aktera u prostoru (Bassand, 2002) posebno je vidljiv u sljedećemu stavu novinara iznesenom u članka: „U stihijskoj gradnji lokalnim šerifima obilato pomažu neki geometri koji uz pomoć vlasti na temelju nedorečenih prostornih planova olako se bogate pljačkajući buduće investitore i graditelje te tako zajedno s političarima uništavaju dragocjeni prostor naše divne obale“ (HOP, 2018). Članke su većinom objavljivali nacionalni mediji, njih sedam, a jedan je članak objavio strani portal *Balkans Aljazeera*. Gotovo svi članci bili su objavljeni u obliku vijesti, što je ujedno i najčešća rubrika. Komentari nisu bili dostupni ni na jedan članak.

Sintaksa „Vir bespravna gradnja“ predstavljena je zasebno jer je jedina s točno određenim tipom devastacije. Njome je dobiveno 3640 članaka, koje je Google ograničio na 70 najrelevantnijih. Taj je tip devastacije odabran jer se Vir smatra simbolom

¹² Google je izostavio neke unose koji su slični već prikazanim rezultatima.

¹³ Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske.

bespravne gradnje, kao što je već spomenuto. Neki od članaka odbačeni su jer se koriste primjerom Vira kao pokazateljem napretka od nekadašnjega simbola divlje gradnje do primjera pozitivne promjene (Općina Vir, 2016), no takvi članci nisu potrebni za analizu u ovome dijelu. U konačnu analizu ušlo je još 16 jedinica analize, od kojih je njih deset objavljeno 2013. godine, kada započinje rušenje bespravno sagrađenih objekata (24 sata, 2013). Svaki članak dobiven pretraživanjem s ovom sintaksom kao glavnu temu imao je rušenje bespravni građevina i njihovu legalizaciju, pa se kao tip devastacije bespravna gradnja pojavljivala u svakome od njih. Politički i civilni akteri bili su najzastupljeniji u analiziranim člancima, a najmanje su se spominjali oni ekonomski. Nijedan članak iz ovoga ciklusa nije imao komentare, a od medijskoga sadržaja najčešće su prikazivali slike bagera. Analiza članaka s internetskih portala nadopunjena je analizom objava i komentara u Facebook grupi udruge *Vir bez podjele*, koja se bavi promicanjem i unapređenjem života na otoku (Vir bez podjele), a njihovu je stranicu 2300 ljudi označilo oznakom *sviđa mi se*.

Unutar objava grupe pretražene su ključne riječi *devastacija* i *uništavanje*, pri čemu je dobiveno 13 rezultata, među kojima su četiri odgovarala temi.¹⁴ Prva objava odnosila se na spomenutu nezakonitu gradnju prometnice i prijavu toga čina iz 2014. godine (Vir bez podjele, svibanj 2014). Sljedeća objava iz iste godine prati slučaj rušenja nezakonito izgrađenih građevina naglašavajući kako „Zakon nije za svakog isti!“ jer ne postoji jasan kriterij na temelju kojeg općina provodi rušenja nelegalnih objekata (Vir bez podjele, kolovoz 2014)¹⁵, a posljednja objava, iz 2017. godine, odnosi se na bespravno nasipavanje plaže radi probijanja ceste (Vir bez podjele, studeni 2017). Osim oznaka *sviđa mi se* i dijeljenja, komentari na objave odnose se na potporu radu udruge i nepostojanje univerzalnoga zakona. U sve tri objave ističu se civilni akteri koji se bune protiv devastacije koju provode politički akteri.

U sljedećoj se tablici nalaze najistaknutiji akteri u prostoru i tipovi devastacije prisutni na Viru na temelju provedene analize članaka. U nastavku rada biti će komentirani i dovedeni u vezu s ostalim odabranim primjerima devastacije jadranske obale.

¹⁴ Jedna je objava bio videozapis koji više nije dostupan.

¹⁵ Prema objavama, lokalna uprava suprotstavlja se divljoj izgradnji rušenjem, no istovremeno tolerira osam drugih slučajeva: „Jadro od bunarića, plaža luka od kafe bara Papaja, plaža Prezida i gornja Prezida, plaža Žitna prema lučici i Lučica prema Brdonji, punta Kozjak i Rastavac“ (Vir bez podjele, 2014).

Tablica 1. Prikaz najzastupljenijih aktera i tipova devastacije na primjeru Vira

lokacija	tip aktera				tip devastacije			
	ekonomski	politički	stručni	civilni	bespravna gradnja	betonizacija	nasipavanje plaža	apartmanizacija
VIR		+			+			+

7.2. Uvala Vruja

Uvala Dubci, u narodu prozvana Vruja (Dalmacija danas, 2020), nalazi se u Splitsko-dalmatinskoj županiji između naselja Pisak i Brela. Do Vruje se prvotno moglo doći samo brodom ili strmim kozjim putem (Jutarnji.hr, 2021). Devastacija o kojoj danas govorimo započela je 2002. godine (Dalmacija danas, 2020), no njezino je izvorište starije, ono seže do izgradnje izletišta osamdesetih godina prošloga stoljeća, s tada jednom kućom i nekoliko natkrivenih ognjišta s kaminom koje je projektirao arhitekt Dinko Kovačić (Jutarnji.hr, 2021). Godinama nakon vlasnik izletišta Stipe Latković obratio se istomu arhitektu s idejom proširenja izletišta do kojega bi se u tome slučaju trebao „probiti“ put (Jutarnji.hr, 2021).

Tu je ideju Kovačić odbio jer bi novo izletište značilo nasilje nad nacionalnim ambijentalnim vrijednostima (Jutarnji.hr, 2021) i nasilje nad prostornim identitetom. U intervjuu je arhitekt istaknuo kako su bez obzira na njegova brojna upozorenja nakon toga krenule nicati bespravne kuće koje su naknadno samo legalizirane (Jutarnji.hr, 2021). Kako mediji izvještavaju, uzurpacija javnoga dobra kreće 2002. godine kada ekonomski akter Latković počinje priječiti dolazak građanima na plažu, da bi nedugo zatim krenuo i s gradnjom koju je Ustavni sud kasnije ocijenio kao bespravnu (RTL.hr, 2021). Mediji dalje navode i da je Latković imao koncesiju na plaži u uvali koja mu je 2018. oduzeta, da bi ubrzo nakon toga Ministarstvo mora tu odluku poništilo jer županija nije mogla dokazati da su objekti nelegalni (RTL.hr, 2021). Prema medijima, sporna je bila i cesta do mora koju je Latković probio navodeći da se radi o protupožarnom putu, protiv čega su Hrvatske vode 2017. godine podnijele prijavu tvrdeći da je takav put nepotreban, neiskoristiv i nezakonit (Ravno do dna, 2021). Slobodna Evropa (2022) navodi da je do danas bez građevinske dozvole na javnoj površini Latković izgradio dva mola, šest zgrada ukupne površine od 362 kvadratna metra, betonsku cisternu za vodu i bazen. Ta je izgradnja vidljiva u digitalnom katastru na Slici 2. Izgrađenost se tako vidi na dvije čestice: 9381/5 i 9381/6, dok dva izgrađena mola vidimo u prikazu, no o njima nema drugih podataka (Državna geodetska uprava, 2019). Za izgrađene čestice na stranicama katastra dostupan je posjedovni list koji glasi na Republiku Hrvatsku, a koji nije povezan

s vlasničkim listom (Državna geodetska uprava, 2019). U jednome od članaka na internetu navodi se da je vlasnik tih čestica država (Slobodna Dalmacija, 2021).

Slika 2. Bespravna gradnja Stipe Latkovića u Vruji
(izvor: Katastar, 2019)

Dok se Vir u medijima često predstavlja kao simbol divlje gradnje, Vruja je brzo postala simbolom devastacije obale (RTL.hr, 2021), zbog čega je odabrana kao mjesto održavanja Festivala bespravne gradnje, poznatoga i pod nazivom *Wrujstock* (Balkan Aljazeera, 2022), koji je prije svega prosvjed kojim se želi ukazati na neprihvatljivost devastacije prirode i besmisao neprovođenja zakona (RTL.hr, 2021).

Prema navodima iz medija turistički kompleks u Vruji dobio je brojne zabrane za nastavak gradnje, prijave se ulažu godinama, no radovi se i dalje ne zaustavljaju (Ravno do dna, 2021), a kompleks poduzetnika kao i njegova politička potpora samo nastavljaju rasti (Ravno do dna, 2021), od čega je možda medijski najistaknutiji primjer povezivanje ekonomskog aktera Latkovića s hrvatskim predsjednicima, uključujući i aktualnog predsjednika Zorana Milanovića (Slobodna Evropa, 2022).

Za analizu medijske praćenosti devastacije u Vruji upotrijebljene su dvije sintakse: „devastacija Vruja“ i „uništavanje Vruja“. Prvim pretraživanjem dobiveno je 42 700 rezultata, pri čemu je Googleov pretraživač ograničio taj broj na 44 najrelevantnija, a od toga je analizirano 29 članaka. Drugom sintaksom dobiveno je 2900 rezultata, koje je Google ograničio na 62, da bi u konačnu analizu bilo uključeno još 16 članaka. Ostali su članci izuzeti iz daljnje analize jer se radilo o stručnim izvorima koji ne odgovaraju ovom tipu analize ili zbog promašene teme. Svi analizirani članci objavljeni su u razdoblju od 2020. do 2022. godine, pri čemu je glavnina njih objavljivana

u razdoblju oko održavanja Festivala.¹⁶ Tako je devet članaka od ukupno 45 analiziranih izvještavalo isključivo o programu Festivala. Većinu su članaka objavili nacionalni mediji, uz tri lokalna i dva strana (Balkans Aljazeera i Slobodna Evropa), a objavljeni su u formatu vijesti, što je ujedno bila i najčešća rubrika. Ukupno 31 članak izvještavao je o nelegalnoj gradnji u uvali koja se u 14 članaka povezivala s betonizacijom.

Samo četiri članka izvještavala su o neodgovornome koncesioniranju. U člancima su istaknuti svi akteri u prostoru, a ponajviše civilni, koji se ne pojavljuju u samo tri članka, što nije iznenađujuće jer se slučaj devastacije u Vruji usko povezuje s *Wrujstockom*, koji su upravo civilni akteri i organizirali i koji na njemu „tiho“ prosvjeduju. Od svih članaka samo su četiri imala dostupne komentare, koji su svi bili negativni i posebno usmjereni na osudu odnosa između predsjednika Milanovića i investitora Latkovića. U komentarima se u pitanje dovodi i turistički karakter *resorta* u Vruji, koji komentatori većinom sugeriraju da Latković koristi za osobnu upotrebu. Većina članaka za medijski sadržaj koristi slike uz nekoliko videozapisa koji prikazuju uvalu prije i nakon devastacije te događanja s festivala. Dva članka nisu sadržavala nikakav medijski sadržaj. Analiza medijskoga sadržaja nadopunjena je i analizom objava na Facebook stranici *VRUJA - Festival bespravne gradnje i devastacije prirode*, koju je 4600 ljudi označilo oznakom *sviđa mi se*. Stranica je otvorena u lipnju 2021. godine ususret prvomu službenom Festivalu bespravne gradnje (Vruja, lipanj 2021) i do danas ima 197 objava. Na stranici je najviše objava posvećeno člancima objavljenima na internetskim portalima, Festivalu bespravne gradnje, slikama i videozapisima koji prikazuju devastaciju u Vruji, ali i u drugim mjestima kao što su Lokva Rogoznica i Dugi Rat.

Uz izvedbe glazbenika kao što su Amira Medunjanin i Severina, na festivalu 2021. godine posjetitelji su mogli sudjelovati u izložbi omiljenih bespravnih građevina (Vruja, lipanj 2021) i radionici oslikavanja betonskih nakaza akvarelom (Vruja, srpanj 2021). Ovogodišnji festival organiziran je zbog tri glavna razloga, kako se navodi u Facebook grupi:

1. „Tražimo da se bespravni objekti u Vruji sruše“ (Vruja, lipanj 2022)

¹⁶ Iako je devastacija Vruje krenula još 2002. godine, o njoj se počinje više pisati tek s početkom održavanja Festivala, koji je podigao svijest o toj devastaciji i predstavio je široj publici.

2. „Tražimo hitnu sanaciju opasnih ostataka tvornice u Dugom Ratu“ (Vruja, lipanj 2022)
3. „Tražimo kontrole nad dohranama plaže *i kazne za one koji nasipavaju zabranjenim materijalom“ (Vruja, lipanj 2022).

Najčešće spominjane ličnosti na njihovoj stranici, a predstavljaju tri skupine aktera jesu: Stipe Latković (ekonomski akter), Zoran Milanović (politički akter) i Boris Dežulović, društveno-aktivistički novinar (civilni akter). U Facebook grupi pojavljuje se i rubrika „Vruja u gostima“ (Vruja, veljača 2022), kojom se želi ukazati na ostale devastacije jadranske obale, a u svrhu poticanja proaktivnoga djelovanja građana organiziraju se i akcije poput čišćenja i pošumljavanja devastirane Vruje (Vruja, ožujak 2022). Komentari u grupi mogu se svesti na dvije skupine: pohvale inicijativi održavanja prosvjeda kroz ironičan Festival te osuda korupcije i nefunkcionalnoga zakonskog okvira koji devastaciju ne zaustavlja: primjerice, „Pravna država u punom sjaju...“ (Vruja, svibanj 2022); „Trebaju kritična masa koja nema straha. Samo naprijed.“ (Vruja, lipanj 2021).

U sljedećoj se tablici nalaze najistaknutiji akteri u prostoru i tipovi devastacije prisutni u slučaju Vruja na temelju provedene analize članaka.

Tablica 2. Prikaz najzastupljenijih aktera i tipova devastacije na primjeru Vruje

lokacija	tip aktera				tip devastacije			
	ekonomski	politički	stručni	civilni	bespravna gradnja	betonizacija	nasipavanje plaža	apartmanizacija
VRUJA	+	+		+	+	+		

7.3. Lungomare, Pula

Lungomare u Puli šetnica je koja se proteže od gradskoga kupališta Valkana do Valsalina i predstavlja jedno od glavnih okupljališta Puljana (Turistička zajednica grada Pule, 2022). Zonu Lungomare uz šetnicu čine i kupalište, šuma i sportsko-rekreacijska zona (Dnevno.hr, 2022). Problem s kojim se građani Pule suočavaju jest projekt gradnje hotela i igrališta, što Društvo arhitekata Istre smatra lošom idejom¹⁷ (Glas Istre, 2022).

¹⁷ Prema mišljenju Društva arhitekata Istre, današnja tendencija u planiranju prostora Lungomare izravno se sukobljava s izvornim načelima koja su doprinijela stvaranju toga krajolika (iPress, 2022). Izvorna koncepcija prostora Lungomare osmišljena je početkom 1960-ih godina, prema kojoj je taj prostor trebao postati glavni gradski izlaz na more i rekreacijska zona uz obalu (Radio Rojc, 2022). Urbanističkim planom uređenja Lungomare iz 2012. godine te izmjenama i dopunama iz 2015. godine predviđeno je smanjenje šumskoga i zelenoga fonda uvođenjem nove izgradnje namijenjene turističkoj industriji (iPress, 2022).

Cijela afera započinje ranije, 2008. kad se predviđa gradnja hotela s tada samo 80 ležaja (Indeks hr, 2022). Ususret novijim prostornim zahvatima, 15. ožujka organizirana je javna tribina o razvojnim planovima Grada u prostornome uređenju Pule (Glas Istre, 2022) radi stvaranja prostorno-planskih preduvjeta za revitalizaciju postojećega nogometnog igrališta na početku šetališta Lungomare, kao i za realizaciju pratećih sadržaja za potrebe igrališta (Glas Istre, 2022). Vlasnik zemljišta i investitor, tvrtka Hotel Valkane d.o.o., u vlasništvu je Dragana Šolaka (Index.hr, 2022), iako postoji sumnja u legalno stečeno vlasništvo nad tim područjem. Projekt izgradnje hotela vodi tvrtka Hotel Valkane (Slobodna Evropa, 2022), čiji je direktor Stevan Muidža član Predsjedništva pulske organizacije SDP-a, koja je u Gradskome vijeću snažan zagovornik izgradnje hotela (Slobodna Evropa, 2022).

Sporno je i buduće igralište dječjega nogometnog kluba „Uljanik“, koji je izgubio pomoćni teren nakon izgradnje bazena na Verudi, što različiti akteri navode kao glavni razlog za gradnju igrališta na tome prostoru (Glas Istre, 2022). Dio građana s novom se lokacijom igrališta ne slaže i ističe da se prebacivanjem fokusa na djecu pažnja miče s činjenice kako postojeći prostorni plan tamo predviđa hotel uz neizbježnu devastaciju šume, obale i mora (Glas Istre, 2022), a igralište bi se pritom, prema ranijim dogovorima, trebalo izgraditi na Marsovu polju (Tris, 2022). Današnji Lungomare takav je zbog participacije građana koji su sami pošumljavali taj prostor i time se identificirali s njime (iPress, 2022), zbog čega se i bune protiv izgradnje hotelskoga kompleksa te veličine (iPress, 2022) koji bi se nalazio 120 metara od šetnice i 160 metara od mora (Slobodna Evropa, 2022). To se može spriječiti ako se to područje proglašuje park-šumom, što građani i nastoje postići (iPress, 2022). Inicijalnu ideju za referendum dala je stranka Možemo, nakon što u Gradskome vijeću Pule nije prošao njihov prijedlog da se izmjenom prostornoga plana otkloni mogućnost izgradnje takvoga predimenzioniranog hotela (Slobodna Evropa, 2022), no naposljetku su inicijativu o referendumu prepustili u ruke građana (Istra24, 2022). Inicijativa građana „Referendum za Lungomare“ početkom svibnja 2022. osnovala je organizacijski odbor za prikupljanje potpisa za referendum čije je pitanje glasilo : „Jeste li za izmjenu Generalnog urbanističkog plana Grada Pule kojom će se u cijeloj zoni obuhvata važećeg Urbanističkog plana uređenja Lungomare (Službene novine Grada Pule 12/12, 11/15 i 1/16-pročišćeni tekst) ukinuti mogućnost gradnje hotela, drugih turističkih smještajnih kapaciteta i stambeno-poslovnih građevina?“ (Index.hr, 2022). Glasnogovornici udruge u svojim izjavama za medije žalili su se za

vrijeme afere na lokalne medije koji su im odbijali davati medijski prostor (Index.hr, 2022) za podizanje svijesti i upoznavanje šire javnosti s njihovim slučajem. Bez obzira na sve, građanska je inicijativa uspjela prikupiti dovoljan broj potpisa, njih 11 918 (T portal, 2022) za pokretanje referenduma, s time da ga nijedna politička opcija u Gradskome vijeću nije podržala (Istra 24, 2022), što ne znači da se pojedinačni političari nisu borili za to pitanje. Primjer je toga slučaj pokušaja smjenjivanja predsjednice Gradskoga vijeća Dušice Radojčić „zbog njezine borbe za javni interes i provedbu referenduma o Lungomare“ (Istarski.hr, 2022), a u prijedlogu njezina razrješenja i prijedlogu za imenovanje nove predsjednice navode se neutemeljeni razlozi za opoziv (Istarski.hr, 2022).

Za istraživanje medijske praćenosti devastacije u Puli upotrijebljene su dvije sintakse: „devastacija Lungomare Pula“ i „uništavanje Lungomare Pula“. Prvim pretraživanjem dobiveno je 3080 rezultata, a drugim 5330, pri čemu je Googleov pretraživač oba pretraživanja ograničio na 41 najrelevantnijih rezultata. U konačnu su analizu ušla 22 članka, od kojih je većina objavljena na istarskim portalima u formi vijesti i istoimenoj rubrici. Tip devastacije o kojemu se izvještavalo nije specificiran, već se pisalo o općoj devastaciji toga prostora uz iznimku triju radova koji su komentirali i potencijalnu betonizaciju obale ispred budućega hotela. U člancima su se najčešće pojavljivali svi istraživani akteri u prostoru, pri čemu su najistaknutiji bili politički akteri koji se ne spominju samo u jednome analiziranom radu, dok su najmanje zastupljeni akteri bili oni stručni, koje je najčešće predstavljalo Društvo arhitekata Istre koje se protivi gradnji hotela i koji se pojavljuju u 12 jedinica analize. Većina je članaka, uz iznimku jednoga, sadržavala neki tip medijskoga sadržaja, većinom slikovni, no samo je jedan članak imao dostupne komentare, koji su vrijeđali glasače i zagovornike referenduma. Svi članci objavljeni su 2022. godine, što je ujedno bio i kriterij za analizu, kako bi se isključila izvještavanja o prethodnim devastacijama toga prostora. Ostali članci koji nisu uključeni u konačnu analizu isključeni su jer su slučaj koristili za ilustraciju devastacije i građanske akcije izvještavajući pritom o drugim temama. Analiza medijskoga sadržaja nadopunjena je analizom objava na Facebook stranici *Referendum za Lungomare*, koju je 2320 ljudi označilo oznakom *svidi mi se*. U osnovnim informacijama stranice ističe se da je inicijativa nastala radi uključivanja građana u odlučivanje o namjeni jedne od posljednjih pulskih „oaza“ uz more (Referendum za Lungomare, 2022). Nejasne okolnosti stjecanja vlasništva i netransparentne promjene

Urbanističkoga plana uređenja povezane s namjenom šume, kao i potencijalni početak gradnje prema njima otvaraju vrata daljnjim promjenama na cijelome prostoru (Referendum za Lungomare, 2022). Stranica je aktivna od svibnja 2022. i objavljuje različite sadržaje: slike, videozapise, pisane objave i seriju od osam videozapisa „Šu građani! Recite što mislite“, unutar koje građani Pule izražavaju svoja mišljenja i želje za Lungomare (Referendum za Lungomare, svibanj 2022). Puljani u videozapisima izražavaju stavove kako mjesta za graditi ima drugdje, ali neka Lungomare ostave građanima ili ako se graditi već mora, neka se to radi u primjerenim dimenzijama (Referendum za Lungomare, svibanj 2022).

Do danas stranica ima 197 objava, od kojih je najviše njih posvećeno slikama pogleda sa šetnice i volontera inicijative uz opise zašto je Lungomare važan. „Možda nemamo novac, političare iza leđa, podobne iskaznice ili rođачke veze. Ali imamo srce. I ono kuca za Lungomare.“ (Referendum za Lungomare, svibanj 2022). Objave na stranici potpisane su oznakom *#pitajmezalungomare*, što je ujedno bio i naziv događaja koji je organiziran radi senzibiliziranja javnosti za temu prenamjene zone Lungomare u turističko-građevinsku, o čemu javnost nije bila pravovremeno i odgovarajuće informirana niti je bila uključena u proces odlučivanja (Referendum za Lungomare, lipanj 2022). Na stranici je bio dostupan i QR kôd koji je vodio na stranicu za donacije za akciju (Referendum za Lungomare, svibanj 2022). Komentari na svim objavama većinski su iznimno pozitivni i izražavaju podršku organizatorima akcije; primjerice: „Svaka VAM čast na trudu i entuzijazmu za NAŠ GRAD!!!!“; „E pa dragi moji umjetnici, obrtnici, prosvjetari, penzioneri, građani... nadam se da ćete hrabro vašim potpisom podržati Referendum za Lungomare i time sačuvati ovo srce Pule od beskrupuloznih invazora koji ne prezaju od ničega i baš ih briga za Pulu“ (Referendum za Lungomare, lipanj 2022). U nekim komentarima vidi se i svijest o činjenici koliki poticaj ovakav uspjeh znači za daljnje inicijative građanske participacije: „Grudva mala se zakotrljala, biti će i veća, slijedit će nas i drugi gradovi“ (Referendum za Lungomare, lipanj 2022).

U sljedećoj se tablici nalaze najistaknutiji akteri u prostoru i tipovi devastacije prisutni u slučaju Vruja na temelju provedene analize članaka.

Tablica 3. Prikaz najzastupljenijih aktera i tipova devastacije na primjeru Pule

lokacija	tip aktera				tip devastacije			
	ekonomski	politički	stručni	civilni	bespravna gradnja	betonizacija	nasipavanje plaža	apartmanizacija
PULA		+		+				

Sažimajući kratko rezultate istraživanja prije rasprave, koji su predstavljeni u sljedećoj tablici, možemo istaknuti kako se kao najistaknutiji akteri u svim slučajevima javljaju oni politički koji devastaciju ne zaustavljaju i koje civilni akteri u slučaju uvale Vruja i šetnice Lungomare osuđuju i pokušavaju zaustaviti u obliku građanskih akcija. No u slučaju Vira i Pule politički akteri javljaju se i u pozitivnome kontekstu. Najzastupljeniji tip devastacije jest bespravna gradnja, uz apartmanizaciju na Viru i betonizaciju u Vruju. U slučaju Pule posebno se ne ističe nijedan tip devastacije.

Tablica 4. Zajednički prikaz najzastupljenijih aktera i tipova devastacije

lokacija	tip aktera				tip devastacije			
	ekonomski	politički	stručni	civilni	bespravna gradnja	betonizacija	nasipavanje plaža	apartmanizacija
VIR		+			+			+
VRUJA	+	+		+	+	+		
PULA		+		+				

U nastavku ćemo prikazati raspravu o istraživačkim pitanjima, teorijskim postavkama i rezultatima istraživanja te istaknuti najvažnije spoznaje.

8. Rasprava

Nakon detaljnoga prikaza rezultata analiza provedenih u svrhu pisanja ovoga rada i dalje se ne može sa sigurnošću odgovoriti na pitanje postavljeno u naslovu rada – može li se stati na kraj devastaciji jadranske obale. Analiza sadržaja upotrijebljena je za davanje odgovora na istraživačka pitanja o odnosu zakonske zaštite jadranske obale kao općega dobra i njezine realne ranjivosti (nezaštićenosti) te stavovima javnosti o devastaciji obale i njihove medijske prezentacije. Iako se devastacija obale u Hrvatskoj ne može predstaviti na samo tri primjera, oni su izabrani kao analitička osnova za ostale primjere, neovisno o ograničenjima rada navedenima u metodološkom dijelu i činjenici da bi istraživanje trebalo nastaviti u slučaju Vruje i Pule jer su to recentni primjeri čiji razvoj događaja još traje. Dakle, usprkos ograničenjima provedenoga istraživanja i nedostatka prethodnih istraživanja te literature, smatramo važnim provesti sociološku analizu fenomena devastacije obale, no fokusirajući se i na druga relevantna područja poput zakonodavstva i (pravne) zaštite okoliša, zbog izrazite složenosti teme te kao doprinos integriranomu pristupu čiju smo vrijednost istaknuli na početku rada.

Osnovni problemi zaštite obalnoga prostora javljaju se već s Ustavom Republike Hrvatske, temeljnim državnim dokumentom. Očuvanje prirode i čovjekova okoliša navode se kao jedna od najviših vrednota ustavnoga poretka Republike Hrvatske, no zakonski okvir nedovoljno točno i precizno razrađuje već sami status prostornih cjelina kao što je i obala i time otežava njezinu zaštitu. Postoji niz nedorečenosti i preklapanja koji u praksi dovode do problema s pravom vlasništva i pravom na korištenje morske obale kao općega i javnog dobra. Obala kao opće, javno i u nekim slučajevima pomorsko dobro trebala bi biti dostupna svima. U slučaju uvale Vruja to se takvim nije pokazalo. Ono što stvara dodatnu konfuziju jest izostanak egzaktnosti u definiranju granica obale i pomorskoga dobra te činjenica da je tek mali dio obale tako definiran. Određivanje prostora pomorskim dobrom može se izvanredno tražiti na zahtjev, što je često slučaj s koncesijama, koje same po sebi nisu negativna pojava, no svjedočimo njihovoj zlouporabi, što je nekim dijelom potaknuto postojanjem dvaju različitih zakona koji uređuju to pitanje. Slučaj toga prikazan je na primjeru Vruje, što je u tom slučaju rezultiralo oduzimanjem koncesije. Problem se javlja i s pitanjem vlasništva nad obalom jer prema definicijama općega i pomorskog dobra, ona ne može biti ni u čijem vlasništvu, dok je kao javno dobro u vlasništvu države.

Regulacija i sprječavanje devastacije nastoje se provoditi i pomoću Zakona o prostornom uređenju, pri čemu je iznimno važan status ZOP-a koji smjericama koje nalažu postupanje s njime štiti taj prostor. Iako je ZOP zaštićeno područje, i dalje postoje slučajevi građevina na njemu, koje su sagrađene prije donošenja Zakona o prostornom planiranju ili su sagrađene bespravno, što može završiti rušenjem ili legalizacijom, koja se u slučaju Vira pokazala iznimno problematičnom zbog nepostojanja jasnih i legalnih kriterija po kojima se određuje što će se rušiti. Izostanak sustavnosti u tim pitanjima nastoji se riješiti i međunarodnom suradnjom, primjer čega je Protokol o integralnom upravljanju obalnim područjem Sredozemlja. No, sudeći po glavnim primjerima u ovome istraživanju, Protokol se češće shvaća kao preporuka. Na temelju analize odabranih primjera devastacije jadranske obale, moglo bi se zaključiti da se tek kao preporuka shvaćaju i zakoni koji štite obalu. Takav mentalitet i praksu pojedini autori smatraju posljedicom nedostatka znanstvenih i istraživačkih radova koji bi trebali tvoriti podlogu za stvaranje funkcionalnih stručnih okvira koji bi jasnije odredili i zaštitili djelokrug različitih aktera u prostoru, što se pokazalo problematičnim u sva tri primjera.

U uvali Vruja, današnjemu simbolu devastacije obale, devastacija je započela 2002. godine, ako ne i ranije, no medijska se pažnja počinje pridavati tek s početkom organiziranja Festivala 2021. godine, o čemu svjedoče rezultati analize sadržaja. Najviše se izvještava o nelegalnoj gradnji, a najzastupljeniji akteri bili su oni politički i ekonomski, koji djeluju u sprezi protiv civilnih u ovome slučaju, barem ako je suditi prema tomu kako o slučaju izvještavaju mediji. Za dovođenje te katastrofe na razinu nacionalnog diskursa odgovoran je upravno civilni sektor, koji je pokazao moć građanske akcije i koji je odbacio hipotezu o građanskoj političkoj pasivnosti na našim prostorima. Jasna razlika vidi se i između starijega slučaja Vira i recentnijih slučajeva Vruje i Pule u stavu građana o problemu. U sva tri slučaja civilni su akteri jasno izrazili svoje neslaganje s političkim i ekonomskim akterima, no uspješnost i sama pojava ustrajne građanske akcije prisutnija je u novijim primjerima. Ovdje je očito kako vremenski okvir unutar kojeg se devastacija ostvaruje bitno utječe na djelovanje i moć različitih aktera u prostoru. Građani Vira bunili su se protiv divlje gradnje koju je nekad izvodila čak sama općina, kako o tome izvještavaju mediji, no zbog manjka saznanja o snazi njihove moći ako se ispravno kanalizira, njihove akcije i samim time posljedice tih akcija nisu bile uspješne u mjeri u kojoj su bile u slučaju Vruje i Pule. To zasigurno utječe i na najmanju zastupljenost civilnih aktera u člancima o devastaciji na Viru, dok su u slučajevima Vruje i Pule upravo oni najistaknutiji. U slučaju Pule civilni akteri na Facebook stranici ističu i svijest o snazi veza kojih nemaju, jer u hrvatskome kontekstu veze i dalje igraju važnu ulogu, na što je Čaldarović upozorio još 1989. u svojoj knjizi *Društvena dioba prostora* (Čaldarović, 1989). Snage veza i poznanstava svjesni su i aktivisti u slučaju Vruja, koji osuđuju potencijalno postojanje odnosa između političkih i ekonomskih aktera, pri čemu se najčešće spominje odnos predsjednika Milanovića i investitora Latkovića koji se u slučaju Vruje komentira u isključivo negativnome kontekstu. Visoka zastupljenost političkih aktera prisutna je u svim primjerima, no u slučaju Vira njihova se karakterizacija s vremenom mijenja. Kašnjenje urbanizacije u razvitku naselja na obali kakvo je i Vir i njegova nagla urbanizacija dovode do urbanističkoga kaosa i sive zone podložne političkim malverzacijama, što je vidljivo i u karakterizaciji političkih aktera na Viru u ranije objavljivanim člancima unutar analize. Prema analiziranim jedinicama analize, s prvim valom legalizacije, za vrijeme kojega je općina na čelu s načelnikom Kapovićem provodila rušenje nelegalnih građevina po netransparentnim kriterijima te izravno sudjelovala u devastaciji kroz betonizaciju obale, članci su oštro osuđivali političke aktere, dok se u novijim jedinicama analize osjeća jasan pomak na što je

zasigurno utjecala aktivnost političkih aktera kroz ulaganje u otok, njegovu infrastrukturu i razvoj turizma koji donosi porast prihoda, s čime dolazi i do razvoja ekološkijske osjetljivosti i posljedično izraženijega osvješćivanja resursnog karaktera prostora koji nastoji očuvati i njegov identitet. Ono s čime se suočavamo u svim primjerima jest njegovo ugrožavanje kroz degradaciju prostora, što je problem posebno osjetan na primjeru šetnice Lungomare u Puli. Posljednja „oaza“ u gradu, kako je nazivaju Puljani, a čija je identifikacija s tim prostorom dodatno naglašena činjenicom da su sudjelovali u njezinu uređenju, potencijalno može biti uništena zbog megalomanskoga hotela. Od ostalih se primjera slučaj Lungomare ipak razlikuje se po tome što u njemu građani i aktivisti počinju odlučno i usmjereno djelovati već na samome početku, pokretanjem referenduma, zbog čega do devastacije možda i neće doći.

Akteri zanemareni u jedinicama građe svih primjera jesu oni stručni. U osudama devastacije u nekim se člancima autori pozivaju na struku koja takve prostorne transformacije osuđuje, pri čemu je najistaknutije Društvo arhitekata Istra u Puli, što možemo protumačiti kao odraz općenite zanemarivanja važnosti stručnjaka u upravljanju prostorom. Kao najizraženiji tip devastacije javlja se bespravna gradnja, no važno je naglasiti kako je u većemu broju članaka općenito pisano o devastaciji obalnoga područja. Najzanemarivijim tipom devastacije pokazalo se zasipavanje plaža, no u dosta se primjera spominjalo uništavanje zelenoga pojasa uz more, što predstavlja zasebnu temu i naglašava potrebu za holističkim i interdisciplinarnim pristupom ako se problem devastacije obale želi kvalitetno sagledati.

9. Zaključak

U Hrvatskoj postoji duga „tradicija“ različitih oblika negativnih prostornih transformacija koje provode različiti akteri koji djeluju u prostoru (individualni, skupni i institucionalni), utemeljena na širim društvenim procesima modernizacije i razvoja turizma te odnosa prema okolišu. Devastaciju obale nužno je sagledati i kao devastaciju krajolika s neupitnom vrijednošću definiranom i na razini Ustava RH, ali i kao vrijednosni problem te svojevrsno „društveno prihvaćeno“ ponašanje stoga fenomen devastacije zahtijeva interdisciplinarnost u pristupu, koja izostaje u brojnim radovima. Nedovoljan broj radova koji pokrivaju devastaciju iz društvene perspektive predstavlja općenitu

manju zastupljenost društvenih znanosti u planiranju i zaštiti prostora, što rezultira neodgovarajućom primjenom znanstvenih spoznaja i provedbom učinkovite kontrole zaštite prostora te otežanom sanacijom štete. Ovaj se problem ogleda i u znanstvenoj utemeljenosti ovog diplomskog rada zbog manjka relevantnih autora i istraživanja na temu devastacije obale, iznimno popraćene teme u javnom medijskom prostoru što interes u znanstvenim krugovima, posebice na području društvenih znanosti, ne slijedi. Kvalitetnu zaštitu prostora ne olakšavaju ni loše izvedena zakonska rješenja čijom je zahtjevnom, ali na kraju uspješnom analizom ostvaren osnovni cilj ovog istraživanja. Upitnost primjene zakonskog okvira nadalje je prikazana na primjerima Vira, Vruje i šetnice u Puli kroz koje su predstavljeni četiri najistaknutija tipa devastacije obale: bespravna gradnja, betonizacija, nasipavanje plaža i apartmanizacija. Istraživanje bi zasigurno trebalo proširiti i na druge primjere i tipove devastacije na Jadranu jer se ovim ograničenim pristupom, koji je takav zbog ograničenja diplomskog rada, gubi na sustavnosti i širem kontekstu ovog negativnog fenomena. Prošireni bi se registar devastacije zatim mogao usporediti i s drugim zemljama ako bi i one pristale na sličan projekt koji bi pozitivno utjecao na daljnju zaštitu obale. Primjeri koji su naposljetku analizirani odabrani su na temelju vremenske dimenzije, prema tipu devastacije i akciji civilnih aktera te današnjoj društvenoj relevantnosti primjera. Vir kao simbol divlje gradnje takvim postaje zbog ideje o gradnji nuklearne elektrane pa naglu izgradnju općina i potiče, ne poduzimajući sve u svojoj moći da ju spriječi. Zato je teško osuditi samo jednu skupinu aktera u prostoru.

Slučaj Vira podsjeća na Orwellovu životinjsku farmu i postavku kako su neki „jednakiji“ od drugih – kad su započeli legalizacija i rušenje, neki su vlasnici bili jednakiji od drugih pa su im kuće sačuvane, iako su bile bespravno sagrađene. Jasno je kako zakon ovdje nije bio ispravno primjenjivan te kako sankcije nisu bile jednake za sve. Građanske inicijative u vrijeme kad je ta afera bila na vrhuncu nisu bile toliko istaknute ili dovoljno uspješne da bi bile zabilježene. Umjesto civilnih aktera, najistaknutiji su bili politički, koji su „krojili“ pravdu usmjeravajući često rušenje nelegaliziranih građevina prema svojim željama i potrebama. Danas je stanje drukčije; Vir je odbacio titulu simbola divlje gradnje i postao pozitivnim primjerom sanacije štete i napretka. Uvala Vruja (iako nije najrecentniji primjer jer je devastacija u njoj krenula dosta ranije) aktualna postaje tek nedavno, upravo s građanskom akcijom, civilnim akterima koji se u prijašnjemu slučaju nisu istaknuli. Prosvjed organiziran kao ironičan festival podigao je svijest o devastaciji

i ukazao da ekonomski akter Latković bespravno gradi i ograđuje pomorsko dobro, no iako mu je nakon toga oduzeta koncesija, ona je ipak kasnije vraćena. Posljednji je slučaj šetnica Lungomare, koja predstavlja vrhunac uspjeha građanskih inicijativa među ovdje odabranim primjerima. Građani su urgentno reagirali kampanjom „Pitaj me za Lungomare“ i prikupili dovoljno potpisa za provođenje referenduma o tom pitanju.

Je li aktivistima u Puli bilo lakše djelovati u odnosu na one iz Vira? Možemo odgovoriti da jest, samim time što su iz prethodnih akcija mogli naučiti kako se najuspješnije izboriti za svoje ciljeve. Zaključno, upravo zbog toga i na tragu indeksa devastacije i registra devastiranih prostora u Hrvatskoj koji su spomenuti u radu, smatramo kako je jednako potreban i registar građanskih akcija usmjerenih na očuvanje i zaštitu prostora. Time bi se stvorio poticaj i olakšao put svima svjesnima važnosti prostora i odgovornosti koju imaju prema njemu. Na kraju možemo aktivistički zaključiti da je jasno da je teško djelovati unutar sustava koji ne tretira sve kao jednake pred zakonom, no moramo pokušavati unositi pozitivne promjene u okolinu u kojoj živimo, inače pasivno pristajemo na uzurpaciju prostora koji ne pripada nikomu drugomu doli nama samima. Tek kad se odmaknemo od antropocentričkoga stava i prihvatimo novi vrijednosno–etički sklop te shvatimo kako o prirodi ovisimo svi, devastacija se može zaustaviti, a u prijeko potreban registar građanskih akcija možda u kategoriju onih uspješnih uđu i primjeri Vira, Vruje i Pule.

10. Literatura i izvori

10.1. Glavni izvori

- Bassand, M. (2002) ZA OBNOVU URBANE SOCIOLOGIJE: Jedanaest teza. *Sociologija*, God. 43. Br. 4: 345–352.
- Blažević – Perušić, J. (2013) Bespravna gradnja i inspekcijski nadzor. U: *HGK – sektor za trgovinu, Deseti forum poslovanja nekretninama*. URL: <http://www.agenti.hr/sadrzaj/info-agent/strukovni-forumi/forum-10/10-forum-Bespravna-gradnja-i-inspekcijski-nadzor.pdf> (20.6.2022.)
- Britvić Vetma, B. (2013) Ozakonjenje bespravno sagrađenih zgrada. U: Britvić Vetma, B. (ur.) *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Britvić Vetma, B i Stančić Vidrač, E. (2015) Postupak ozakonjenja nezakonito izgrađene zgrade. U: Zlatović, D. (ur.) *Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku*. Šibenik: Veleučilište u Šibeniku.
- Cifrić, I. (1988) Kontekst socijalne ekologije. *Revija za sociologiju*, God. 19 Br. 1–2: 61–73. URL: <https://hrcak.srce.hr/155663> (22.8.2022.)
- Cifrić, I. (2012) *Leksikon socijalne ekologije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Čaldarović, O. i Šarinić, J. (2010) Socijalna važnost prirode u urbanom kontekstu. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, God. 19 Br. 4-5: 733-747. URL: <https://hrcak.srce.hr/60112> (19.8.2022.)
- Čaldarović, O. (1989) *Društvena dioba prostora*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
- Čaldarović, O. (2011) *Urbano društvo na početku 21. stoljeća: Osnovni sociološki procesi i dileme*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Črnjar, M. i Črnjar, K. (2009) *Menadžment održivoga razvoja. Ekonomija – ekologija – Zaštita okoliša*. Rijeka: Glosa.
- Dumbović Bilušić, B. (2021) Bogatstvo krajolika, nedostatak istraživanja i zaštite. U: Lučić, I. (ur.) *Značenje krajolika: 57–69*. Zagreb: Disput.
- Giddens, A. (1979) *Central Problems in Social Theory: Action, structure, and contradiction in social analysis*. Oakland: University of California Press.
- Jukić, T. (2016) Saniranje prostora u funkciji dovršenja postupka legalizacije bespravno izgrađenih građevina – primjer otoka Vira. U: Magaš, D. (ur.) *Otok Vir*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Kostrenčić, A. (2019) Turistifikacija i javni prostor. *Mjera*, God. 1 Br. 2: 36–41.
- Kovačić, M i Komadina, P. (2011) *Upravljanje obalnim područjem i održivi razvoj*. Rijeka: Pomorski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Kritovac, F. (2006) Kuće za odmor na hrvatskoj obali. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, God. 44 Br. 172/173: 369–377.

- Krtalić, V. (2006) Bespravna gradnja - uzroci i posljedice. *Građevinar*, God. 58 Br. 10: 813-823. URL: <https://hrcak.srce.hr/6916> (23.1.2022.)
- Kušen, E. (2021) O prelamanju prostora kroz turizam. U: Lučić, I. (ur.) *Značenje krajolika*. Zagreb: Disput.
- Marenjak, S., Skendrović, V., Vukmir, B. i Čengija, J. (2007) Javno privatno partnerstvo i njegova primjena u Hrvatskoj. *Građevinar*, God. 59 Br. 7: 597–605.
- Miletić, G.M. (2006) Stavovi lokalne javnosti o nekim socijalno-ekološkim posljedicama izgradnje stanova za odmor na otoku Viru. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, God. 15 Br. 1–2: 43–60.
- Miletić, G.M. (2011) *U potrazi za drugim prostorom: Sociološki aspekti sekundarnog stanovanja u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Mrđen, S. i Jurica, M. (2016) Stanovništvo otoka Vira – suvremeni demografski procesi. U: Magaš, D. (ur.) *Otok Vir*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Nakić, J. (2016) Pomorsko dobro – Opće ili javno dobro? U: Zlatović, D. i Mečev, D. (ur.) *Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku*. Šibenik: Veleučilište u Šibeniku.
- Poljanec – Borić, S. (2013) *Kultura angažirane sociologije*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Roca, Z. (2021) Pejzaž i prostorni identitet. U: Lučić, I. (ur.) *Značenje krajolika*. Zagreb: Disput.
- Rogić, I. (1990a) *Stanovati i biti*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
- Rogić, I. (1990b) *Periferijski puls u srcu od grada*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
- Staničić, F. (2018) Razlikovanje javnog interesa, općeg interesa i interesa Republike Hrvatske u kontekstu javnopravnih ograničavanja prava vlasništva. U: Barić Punda, V. (ur.) *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*. Split: Pravni fakultet u Splitu.
- Strategija prostornog razvoja Republike Hrvatske. NN 106/2017. Zagreb: *Narodne novine*.
- Uredba o uređenju i zaštiti zaštićenog obalnog područja mora. (2004) NN 128/2004. Zagreb: *Narodne novine*.
- Uredba o postupku utvrđivanja granice pomorskog dobra. (2004) NN 8/2004. Zagreb: *Narodne novine*.
- Ustav Republike Hrvatske. NN 56/1990 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14. Zagreb: *Narodne novine*.
- Vladušić, J. (2009) Određivanje granica pomorskog dobra u hrvatskom pravu. U: Barić Punda, V. (ur.) *Zbornik radova pravnog fakulteta u Splitu*. Split: Pravni fakultet u Splitu.
- Vukić, F. i Kostešić, I. (2022) Indeks devastacije: prijedlog za osvještavanje realnog stanja prostora u Hrvatskoj. U: Bašić, N. i Poljanec-Borić, S. (ur.) Znanstveno-stručni e-kolokvij: *Turistički timeout - trenutak za novi pogled na turizam i prostor*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

- Vukić, J. (2022) Društvene vrijednosti i prostorne strukture. U: Bašić, N. i Poljanec-Borić, S. (ur.) Znanstveno-stručni e-kolokvij: *Turistički timeout - trenutak za novi pogled na turizam i prostor*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Zadarska županija. (2017) Upravni odjel za pomorsko dobro, more i promet: *Granice pomorskog dobra*. URL: <https://www.zadarska-zupanija.hr/more-more-i-turizam/granice-pomorskog-dobra> (23.2.2022.)
- Zakon o javno-privatnom partnerstvu. NN 78/12. Zagreb: *Narodne novine*.
- Zakon o koncesijama. NN 107/2020. Zagreb: *Narodne novine*.
- Zakon o pomorsko dobro i morskim lukama. NN 158/03 i NN 98/2019. Zagreb: *Narodne novine*.
- Zakon o postupanju s nezakonito izgrađenim zgradama. NN 14/2019 i 86/12. Zagreb: *Narodne novine*.
- Zakon o potvrđivanju Protokola o integralnom upravljanju obalnim područjem Sredozemlja. (2012) NN 8/2012. Zagreb: *Narodne novine*.
- Zakon o prostornom uređenju. NN 153/13 i 65/17. Zagreb: *Narodne novine*.
- Zakon o strateškim investicijskim projektima Republike Hrvatske. NN 29/2018. Zagreb: *Narodne novine*.
- Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima. NN 91/1996. Zagreb: *Narodne novine*.
- Zlatar, J. (2013) *Urbane transformacije suvremenog Zagreba – sociološka analiza*. Zagreb: Plejada, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Žanić, I. (2004) Nove stvarnosti i njihovi akteri. Kako i zašto nastaju riječi i tko je za to kriv. *Politička misao: časopis za politologiju*, God. 41 Br. 1: 74–91.

10.2. Ostali izvori

- AdriAdapt. (2022) *Dohranjivanje plaža*. URL: <https://adriadapt.eu/hr/adaptation-options/dohranjivanje-plaze/> (20.6.2022.)
- Afrić, K. (2002) Ekološka svijest - Pretpostavka rješavanja ekoloških problema. *Ekonomski pregled*, God. 53 Br. 5-6: 678–94.
- Birkić, D. (2016) *Održivi turistički razvoj priobalne destinacije*. Doktorski rad. Opatija: Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci. URL: https://www.bib.irb.hr/934476/download/934476.Birki_D._Odrivi_turistiki_razvoj_priobalne_destinacije_Doktorski_rad.pdf (20.6.2022.)
- DAZ. (2011) *Krajobrazne osnove Grada Zagreba*: mr. sc. Biserka Bilušić Dumbović – ŽIVOTPIS. Društvo arhitekata Zagreba. URL: <http://www.d-a-z.hr/files/File/Prilozi/urbanizam.zg/Biserka%20Dumbovic%20Bilusic-zivotopis.pdf> (19.8.2022.)

- Državni zavod za statistiku. (2022) *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – prvi rezultati*. Statistička izvješća. Zagreb: DZS. URL: <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-prvi-rezultati-popisa-2021/957> (24.6.2022.)
- Faričić, J. (2004) Koliki je indeks razvedenosti obalne crte Hrvatske? *Geografija.hr*. URL: <https://geografija.hr/koliki-je-indeks-razvedenosti-obalne-crte-hrvatske-2/> (4.4.2022.)
- Geoportal. (2015) Republika Hrvatska: Državna geodetska uprava. Digitalni ortofoto 2019. i 2020.: *Vir, Vruja i Pula*. URL: <https://geoportal.dgu.hr/> (20.6.2022.)
- Google maps. *Vruja beach, Vir i Lungomare Pula*. URL: <https://www.google.com/maps/@44.7257546,15.2888729,8z> (22.8.2022.)
- Hromadžić, H. (2021) Hromadžić: Turistifikacija na primjeru Une i Bihaća. *Nomad*. URL: <https://nomad.ba/hromadzic-turistifikacija-na-primjeru-une-i-bihaca> (28.6.2022.)
- Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža: *Barcelonska konvencija, devastacija i obala*, URL: <https://enciklopedija.hr/> (24.6.2022.)
- Hrvatska gospodarska komora. *Forum poslovanja nekretnima*. URL: <https://www.hgk.hr/odjel-trgovinu/forum-poslovanja-nekretnina> (20.6.2022.)
- Hrvatska turistička zajednica. (2021) Brošura: *Hrvatska puna života*. URL: <https://www.htz.hr/sites/default/files/2021-08/ImageBrosura%20HTZ-HRV-2021-online.pdf> (20.5.2022.)
- Katastar. (2019) Lociraj me: Č9281/5. Republika Hrvatska: Državna Geodetska uprava. URL: <https://www.katastar.hr/#/> (20.6.2022.)
- Legalizacije objekata. *Legalizacije objekata i Cijena legalizacije objekata*. Ured za legalizaciju objekata. URL: <http://legalizacije-objekata.com/> (29.6.2022.)
- Marković, M. i Škaričić, Ž. (2011) *Smjernice za integralno upravljanje obalnim područjem Dubrovačko-neretvanske županije*. Dubrovnik. RBA Dunea. URL: <http://www.zzpudnz.hr/LinkClick.aspx?fileticket=AKdFLwcsZ7Y%3D&tabid=610> (24.6.2022.)
- Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja. (2019) Ažuriranje dokumenata strategije upravljanja morskim okolišem i obalnim područjem temeljem obveza iz čl.8, čl.9. I čl.10. Okvirne direktive o morskoj strategiji 2008 56 ez. URL: <https://mingor.gov.hr/o-ministarstvu-1065/djelokrug/uprava-vodnoga-gospodarstva-i-zastite-mora-2033/strategija-upravljanja-morskim-okolisem-i-obalnim-podrucjem-1441/1441> (3.7.2022.)
- Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja. (2022) *Integralno upravljanje obalnim područjem IUOP*. URL: <https://mingor.gov.hr/integralno-upravljanje-obalnim-podrucjem-iuop/1439> (2.2.2022.)
- Ministarstvo turizma i sporta. (2021) *Strategija razvoja održivog turizma do 2030. godine*. URL: https://mint.gov.hr/UserDocsImages//2022_dokumenti//220721_strategija_spuo_2030.pdf (3.7.2022.)

- MedEduc. Betonizacija (artificijalizacija) prostora. URL: <https://www.mededuc.eu/hr/resursni-centar/pedagoski-referentni/118-betonizacija-artificijalizacija-obale.html> (20.6.2022.)
- Pomorsko je dobro. (2022) Pomorsko je dobro: *U fokusu*. URL: <https://www.pomorskodobro.dalmacija.hr/u-fokusu> (12.7.2022.)
- Primorsko goranska županije. (2019) *Utvrđivanje i evidentiranje granica pomorskog dobra*. URL: <https://www.pgz.hr/ustroj/upravna-tijela/upravni-odjel-za-pomorsko-dobro-promet-i-veze/pomorsko-dobro-i-koncesije/utvrdivanje-i-evidentiranje-granica-pomorskog-dobra/> (13.7.2022.)
- Radeljak, P. (2012) Prostorno planiranje na području Šibensko kninske županije od druge polovice 20. Stoljeća. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, God. 50 Br. 3: 345-377. URL: <https://hrcak.srce.hr/96100> (23.6.2022.)
- Sekovski, I. (2021) Jadranska obala. U: Hudi, I.A., Povh-Škugor, D. i Sekovski, I. (ur.): *Priručnik za jačanje otpornosti obala Jadrana*. Split: PAP/RAC.
- Turistička zajednica grada Pule. (2022) Pula Info: *Lungo Mare*. URL: <https://www.pulainfo.hr/hr/where/lungo-mare> (29.6.2022.)
- Zavod za lingvistiku. (2005) Rječnik neologizama: *Apartmanizacija*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. URL: <http://rjecnik.neologizam.ffzg.unizg.hr/2015/11/12/apartmanizacija/> (22.6.2022.)

10.3. Popis analiziranih članaka i objava na društvenim mrežama

- Bašić-Palković, D. (2021) Iako je legalizacija nezakonito izgrađenih objekata službeno završila prije dvije i pol godine, na Poluotoku se i dalje gradi na veliko. *Glas Istre*. URL: <https://www.glasistre.hr/istra/iako-je-legalizacija-nezakonito-izgradenih-objekata-sluzbeno-zavrсила-prije-dvije-i-pol-godine-na-poluotoku-se-i-dalje-gradi-na-veliko-690912> (20.6.2022.)
- Crnjak, M. (2022) FOTO: Ovako će izgledati novi luksuzni hotel u Puli. *Poslovni.hr*. <https://www.poslovni.hr/hrvatska/foto-ovako-ce-izgledati-novi-luksuzni-hotel-u-puli-4333811> (22.8.2022.)
- D.D. (2020) Punoljetna devastacija: Uvala Vruja se uništava 18 godina i - ništa!. *Dalmacija danas*. URL: <https://www.dalmacijadanas.hr/punoljetna-devastacija-uvala-vruja-se-unistava-18-godina-i-nista/> (16.6.2020.)
- Dobran, I. (2022) VIDEO - O GRADNJI HOTELOVA ODLUČIVAT ĆE GRAĐANI PULE Građanska inicijativa prikupila je dovoljno potpisa za pokretanje referenduma. *Istra 24*. URL: <https://www.istra24.hr/politika-i-drustvo/video-o-gradnji-hotela-odlucivat-ce-gradani-pule-gradanska-inicijativa-prikupila-je-dovoljno-potpisa-za-pokretanje-referenduma> (29.6.2022.)
- Index Vijesti. (2022) U Puli se skupljaju potpisi za Lungomare: Ovo je tužna privatizacijska priča. *Index.hr*. URL: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/u-puli-se->

- [skupljaju-potpisi-za-lungomare-ovo-je-tuzna-privatizacijska-prica/2369910.aspx](https://morski.hr/2022/05/18/zeleni-telefon-godisnje-zaprmi-oko-50-prijava-vezanih-uz-nasipavanje-i-dohranu-plaza/) (29.6.2022.)
- J.K. (2022) Zeleni telefon godišnje zaprimi oko 50 prijava vezanih uz nasipavanje i dohranu plaža. *Morski.hr*. URL: <https://morski.hr/2022/05/18/zeleni-telefon-godisnje-zaprmi-oko-50-prijava-vezanih-uz-nasipavanje-i-dohranu-plaza/> (20.6.2022.)
- Jelenek, D. (2013) Krenuli bageri; počelo rušenje bespravnih objekata na Viru. *Net.hr*. URL: <https://net.hr/danas/hrvatska/pocelo-je-rusenje-bespravno-izgradjenih-kuca-na-viru-294e25e6-b1c4-11eb-a0c6-0242ac13002a> (20.6.2022.)
- K.B. (2021) Betonizacija obale u Cavtatu – Investitor tvrdi: Sve mi je odobrila općina. *Morski.hr*. URL: <https://morski.hr/2021/10/05/betonizacija-obale-u-cavtatu-investitor-tvr-di-sve-mi-je-odobrila-opcina/> (20.6.2022.)
- Konačno se na Viru ruši bespravna gradnja. (2013) *Poslovni.hr*. URL: <https://www.poslovni.hr/lifestyle/konacno-se-na-viru-rusi-bespravna-gradnja-239898> (12.7.2022.)
- Možemo! Pula: Bliska budućnost donosi još 'prljavog rublja' o Lungomareu. (2022) *Tris*. URL: <https://tris.com.hr/2022/05/mozemo-pula-bliska-buducnost-donosi-jos-prljavog-rublja-o-lungomareu/> (11.7.2022.)
- N.S. (2021) Predstavljena aplikacija za provjeru ima li netko pravo na 'privatnu plažu'. *T-portal*. URL: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/predstavljena-aplikacija-provjeru-ima-li-netko-pravo-na-privatnu-plazu-20210816> (12.7.2022.)
- Općina Vir. (2016) Prof. Jukić: Vir je od simbola bespravne gradnje postao primjer pozitivne promjene u prostoru. URL: <https://www.vir.hr/index.php/component/k2/item/568-prof-jukic-vir-je-od-simbola-bespravne-gradnje-postao-primjer-pozitivne-promjene-u-prosturu> (12.7.2022.)
- Periša, B. (2021) Nasuli more pa na pomorskom dobru izgradili apartmane?! Vlasnici su 'uredno' sve legalizirali, a susjedi su ogorčeni: Pogledajte staru fotografiju... *Šibenski*. URL: <https://sibenski.slobodnadalmacija.hr/sibenik/vijesti/sibenik/spor-oko-javnog-dobra-u-grebastici-nasulo-more-pa-tu-izgradili-apartmane-1128525> (20.6.2022.)
- Podrug, M. (2021) Festival bespravne gradnje na Vruji: Borba za hrvatski teritorij bez kapi alkohola. *Ravno do dna*. URL: <https://ravnododna.com/festival-bespravne-gradnje-na-vruji-borba-za-hrvatski-teritorij-bez-kapi-alkohola/> (20.6.2022.)
- 'Politika pogodovanja privatnom interesu u Puli dobiva novi zamah'. (2022) *Istarski.hr*. URL: <https://istarski.hr/node/82978-politika-pogodovanja-privatnom-interesu-u-puli-dobiva-novi-zamah> (19.8.2022.)
- Protocol on Integrated Coastal Zone Management in the Mediterranean. (2009) *Official Journal of the European Union*. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22009A0204\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22009A0204(01)&from=EN) (24.8.2022.)
- Prvi val rušenja kreće: Danas posljednji dan za legalizaciju nekretnina!. (2012) *Poslovnipuls*. URL: <https://poslovnipuls.com/2012/12/31/legalizacija-nekretnina-rusenje/> (22.8.2022.)

- Radić, I. (2021) Zašto je baš uvala Vruja izabrana za Festival bespravne gradnje? Ona je simbol devastacije hrvatske obale. *RTL.hr*. URL: <https://www.rtl.hr/vijesti/hrvatska/zasto-je-bas-uvala-vruja-izabrana-za-festival-bespravne-gradnje-ona-je-simbol-devastacije-hrvatske-obale-9f7f7b28-b9f4-11eca936-0242ac120019> (24.6.2022.)
- Sutlić, K. (2021) Kratka povijest uništavanja Vruje: Kako su stvari u maloj izletničkoj uvali izmakle kontroli. *Jutarnji.hr*. URL: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/kratka-povijest-unistavanja-vruje-kako-su-stvari-u-maloj-izletnickoj-uvali-izmakle-kontroli-15086995> (24.6.2022.)
- Tešić, A. (2020) Devastacija: Na makarskoj Cvitački bespravno betoniraju i nasipaju obalu. *Tris*. URL: <https://tris.com.hr/2020/12/devastacija-na-makarskoj-cvitacki-bespravno-betoniraju-i-nasipaju-obalu/> (20.6.2022.)
- U samo dva mjeseca na Viru je niknulo još 17 divljih objekata. (2010) *Večernji.hr*. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/u-samo-dva-mjeseca-na-viru-je-niknulo-jos-17-divljih-objekata-145175> (22.8.2022.)
- VIDEO Pogledajte kako je Vruja izgledala prije 19 godina, a kako izgleda danas. (2021) *Večernji.hr*. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/video-pogledajte-kako-je-vruja-izgledala-prije-19-godina-a-kako-izgleda-danas-1505921> (22.8.2022.)
- Vrsaljko, M. (2021) Kaos s pomorskim dobrom. *Faktograf*. URL: <https://faktograf.hr/2021/08/23/kaos-s-pomorskim-dobrom/> (23.2.2022.)
- Vuković, V. (2021) Slučaj Vruja: Stipe Latković ima dozvolu Općinskog komiteta iz 1984. godine! Vlasnički list? Ma dajte... *Slobodna Dalmacija*. URL: <https://slobodnadalmacija.hr/dalmacija/obala/slucaj-vruja-stipe-latkovic-ima-dozvolu-opcinskog-komiteta-iz-1984-godine-vlasnicki-list-ma-dajte-1081188> (16.7.2022.)
- Zebić, E. (2022) Građani Pule idu na referendum za Lungomare. *Slobodna Evropa*. URL: <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-pula-izgradnja-hotel-referendum/31896289.html> (11.7.2022.)
- Zoričić priznao da nema ovlast proglasiti park-šumu Lungomare, i najavio da će se igralište graditi usprkos park-šumi. (2022) *Glas Istre*. URL: <https://www.glasistre.hr/pula/zoricic-priznao-da-nema-ovlast-proglasiti-park-sumu-lungomare-i-najavio-da-ce-se-igraliste-graditi-usprkos-park-sumi-784112> (11.7.2022.)

VIR

- R.I. (2014) Inspekcija utvrdila devastaciju obale na Viru od strane općinske vlasti. *057 info*. URL: <https://www.057info.hr/vijesti/2014-04-05/inspekcija-utvrdila-devastaciju-obale-na-viru-od-strane-opcinske-vlasti> (7.7.2022.)
- Š.V. (2014) Prosvjedi na Viru: 'Ovo je strašno, bez dozvole su pomaknuli obalu'. *Dnevnik.hr*. URL: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/prosvjedi-u-viru-ovo-je-strasno-bez-dozvole-su-obalu-pomaknuli-i-za-10-metara---325577.html> (7.7.2022.)

- Radović, S. (2020) Kako se vrši devastacija prostora i krajolika u hrvatskom primorju. *HR svijet*. URL: <https://www.hrsvijet.net/index.php/vijesti/43-glas-hrsvijeta/57758-kako-se-vrsi-devastacija-prostora-i-krajolika-u-hrvatskom-primorju> (7.7.2022.)
- Šošćarić, T. (2017) Turizam i razvoj u atmosferi 'zle krvi'. *Balkans aljazeera*. URL: <https://balkans.aljazeera.net teme/2017/7/30/turizam-i-razvoj-u-atmosferi-zle-krvi> (7.7.2022.)
- Radović, S. (2021) PISMO ČITATELJA Sustavna pljačka na Viru odvija se godinama, no policija, sud, odvjetništvo ne reagiraju. *Mega media*. URL: <http://mega-media.hr/pismo-citatelja-sustavna-pljacka-na-viru-odvija-se-godinama-no-policija-sud-odvjetnistvo-ne-reagiraju/> (7.7.2022.)
- Udruga Vir bez podjela. (2014) Općina Vir devastirala pomorsko dobro na nekoliko lokacija bez ishodenih građevinskih dozvola. *E Zadar*. URL: <https://ezadar.net.hr/dogadaji/2177629/opcina-vir-devastirala-pomorsko-dobro-na-nekoliko-lokacija-bez-ishodenih-gradevinskih-dozvola/> (7.7.2022.)
- Državni udar na bespravne vile i vikendice!. (2013) *Glas Slavonije*. URL: <http://www.glas-slavonije.hr/192183/11/Drzavni-udar-na-bespravne-vile-i-vikendice> (7.7.2022.)
- L.A. (2014) Prozvani 'mafijaši' načelnika šalju na psihijatriju. *T-portal*. URL: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/prozvani-mafijasi-nacelnika-salju-na-psihijatriju-20140304> (7.7.2022.)
- Radović, S. (2018) Komunistički mozgovi koji su uništili otok Vir danas uništavaju našu obalu. *HOP*. URL: <https://www.hop.com.hr/2018/02/03/komunisticki-mozgovi-koji-su-unistili-otok-vir-danas-unistavaju-nasu-obalu/> (7.7.2022.)
- Buzov, F. (2014) Prosvjed na Viru. *Hrvatska radio televizija*. URL: <https://radio.hrt.hr/radio-zadar/vijesti/prosvjed-na-viru-0-3807030> (7.7.2022.)
- Vir bez podjela. (2014) Vir bez podjela. Facebook. 26. svibnja. URL: <https://www.facebook.com/virbezpodjela/posts/pfbid0P4vMxfkGoJdR8rP3ihjieRnWJjxtMKmRddZDvBXBaQq5hjpYZ6b5tCFTFc7TozMol> (7.7.2022.)
- Vir bez podjela. (2014) Vir bez podjela. Facebook. 27. kolovoza. URL: <https://www.facebook.com/virbezpodjela/posts/pfbid0YfM3MG7zr1G3Q69GsW2rBG5DZPMKTr3h31515SrbabkTmxTWqtY4Wu8FbLRVhh551> (7.7.2022.)
- Vir bez podjela. (2017) Vir bez podjela. Facebook. 8. studenog. URL: <https://www.facebook.com/virbezpodjela/posts/pfbid02myF1YVgu8PHJSZyQEPBiBh7ztfy64Jb5nM5rmFyBVEjNaZhF89aceDRU7aqRTGVvl> (7.7.2022.)
- Na Viru niknulo 400 novih divljih kuća. (2010) *T-portal*. URL: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/na-viru-niknulo-400-novih-divljih-kuca-20100310> (12.7.2022.)
- Konačno se na Viru ruši bespravna gradnja. (2013) *Poslovni.hr*. URL: <https://www.poslovni.hr/lifestyle/konacno-se-na-viru-rusi-bespravna-gradnja-239898> (12.7.2022.)

- Bandić, S. (2017) Kad će biti uklonjeni bespravni vezovi na Viru. *Zadarski list*. URL: <https://www.zadarskilist.hr/clanci/24102017/kad-%C4%87e-bitu-uklonjeni-bespravni-vezovi-na-viru> (12.7.2022.)
- Vičević, Š. (2015) Vir od legalizacije zaradio već 50 milijuna kuna. *Dnevnik.hr*. URL: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/vir-vise-nije-sinonim-za-bespravnu-gradnju---409729.html> (12.7.2022.)
- Počelo je rušenje na Viru. (2013) *Dubrovački dnevnik*. URL: <https://dubrovackidnevnik.net.hr/vijesti/hrvatska/pocelo-je-rusenje-na-viru> (12.7.2022.)
- Bogeljić, R. (2013) Počelo rušenje na Viru: Gradio sam ilegalno jer su tako i drugi. *24 sata*. URL: <https://www.24sata.hr/news/pocinje-rusenje-na-viru-u-dvije-uvale-ce-srusiti-deset-objekata-302662> (12.7.2022.)
- Državni udar na bespravne vile i vikendice!. (2013) *Glas Slavonije*. URL: <http://www.glas-slavonije.hr/192183/11/Drzavni-udar-na-bespravne-vile-i-vikendice> (12.7.2022.)
- Počelo rušenje bespravne gradnje na Viru. (2013) *Metro portal*. URL: <http://metro-portal.hr/pocelo-rusenje-bespravne-gradnje-na-viru/76570> (12.7.2022.)
- Započelo rušenje na Viru. (2013) *Lider*. URL: <https://lidermedia.hr/aktualno/biznis-i-politika/hrvatska/zapocelo-rusenje-na-viru-68291> (12.7.2022.)
- Načelnik Vira prijavio arhitekta zbog poticanja bespravne gradnje!. (2014) *Mega media*. URL: <http://mega-media.hr/nacelnik-vira-prijavio-arhitekta-zbog-poticanja-bespravne-gradnje/> (12.7.2022.)
- DIVLJA GRADNJA: Počelo je rušenje bespravno izgrađenih objekata: Na Vir poslani prvi bageri u pratnji policije!. (2013) *Politika plus*. URL: <https://www.politikaplus.com/novost/73201/pocelo-je-rusenje-bespravno-izgrađenih-objekata-na-vir-poslani-prvi-bageri-u-pratnji-policije> (12.7.2022.)
- Zrilić, I. (2006) Počelo rušenje na Viru. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/hr/po%C4%8Delo-ru%C5%A1enje-na-viru/a-2277209> (12.7.2022.)
- Vir – carstvo divlje gradnje. (2013) *057 info*. URL: <https://www.057info.hr/vijesti/2013-01-05/vir-carstvo-divlje-gradnje> (12.7.2022.)
- Z.L. (2013) Na Viru rušili samo temelje i nadstrešnice s kamp-kućica. *Zadar danas*. URL: <https://zadardanas.com/2013/02/na-viru-rusili-samo-temelje-i-nadstresnice-s-kamp-kucica/> (12.7.2022.)
- Bageri u akciji! Zagrepčanin sam srušio kuću. (2013) *RTL*. URL: <https://www.rtl.hr/vijesti/bageri-u-akciji-zagrepcanin-sam-srusio-kucu-9bd9f60a-b9f5-11ec-b7ff-0242ac120039> (12.7.2022.)
- Bosanski otok u Hrvatskoj. (2010) *Depo*. URL: <https://depo.ba/clanak/6866/bosanski-otok-u-hrvatskoj> (12.7.2022.)

VRUJA

- Devastacija uvale Vruja: Splitski poduzetnik dobio još jednu kaznu. (2021) *Večernji list*. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/devastacija-uvale-vruja-splitski-poduzetnik-dobio-jos-jednu-kaznu-1508240> (8.7.2022.)
- VIDEO Pogledajte kako je Vruja izgledala prije 19 godina, a kako izgleda danas. (2021) *Večernji list*. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/video-pogledajte-kako-je-vruja-izgledala-prije-19-godina-a-kako-izgleda-danas-1505921> (8.7.2022.)
- Vrije u uvali Vruja: Gradi si privatni posjed! Riječ je o krupnoj ribi, upleten je sam vrh države!. (2022) *Dnevnik.hr*. URL: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/vrije-u-uvali-vruja-festival-bespravne-gradnje-i-devastacije---731351.html> (8.7.2022.)
- M.M. (2022) U uvali Vruja počeo Festival bespravne gradnje i devastacije prirode. *HRT*. URL: <https://vijesti.hrt.hr/hrvatska/u-uvali-vruja-poceo-festival-bespravne-gradnje-i-devastacije-prirode-8285339> (8.7.2022.)
- VIDEO Pogledajte kako je Vruja izgledala nekad, a kako izgleda danas. (2021) *Indeks.hr*. URL: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/video-ovako-se-unistavala-vruja/2288547.aspx> (8.7.2022.)
- Sutlić, K. (2021) Kratka povijest uništavanja Vruje: Kako su stvari u maloj izletničkoj uvali izmakle kontroli. *Jutarnji.hr*. URL: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/kratka-povijest-unistavanja-vruje-kako-su-stvari-u-maloj-izletnickoj-uvali-izmakle-kontroli-15086995> (8.7.2022.)
- Fuka, I. (2020) Namjerna Devastacija u Slučajnoj Državi: Od prirode oteto – zauvik proketo. *Lupiga*. URL: <https://lupiga.com/reportaze/namjerna-devastacija-u-slucajnoj-drzavi-od-prirode-oteto-zauvik-proketo> (8.7.2022.)
- Burazin, A. (2022) Severina ‘otprašila’ na Brač, otplovio i Edo Maačka: dio ekipe još uvijek ostao uživati u čarima Vruje, transparent ‘bode oko’: Možete u NATO jedino ako Stipe dobije građevinsku!. *Sloboda Dalmacija*. URL: <https://slobodnadalmacija.hr/dalmacija/obala/uskoro-pocinje-festival-bespravne-gradnje-i-devastacije-prirode-vruja-poruku-stipi-latkovicu-ce-uputiti-severina-milanovic-odbio-bit-pokrovitelj-1205187> (8.7.2022.)
- Boris Dežulović o devastaciji uvale Vruja: Ovo je zapravo okupirano područje. (2021) *NI*. URL: <https://hr.n1info.com/vijesti/boris-dezulovic-o-vrujama-ovo-je-zapravo-okupirano-podrucje/> (8.7.2022.)
- K.B. (2021) VRUJA OPET VRIJE Najavljen desant brodova na uvalu uz prosvjedno sunčanje. *Morski.hr*. URL: <https://morski.hr/2021/09/28/vruja-opet-vrije-najavljen-desant-brodova-na-uvalu-uz-prosvjedno-suncanje/> (8.7.2022.)
- Festival bespravne gradnje i devastacije prirode 2. srpnja u uvali Vruja. (2022) *Novosti*. URL: <https://www.portalnovosti.com/festival-bespravne-gradnje-i-devastacije-prirode-2-srpnja-u-uvali-vruja> (8.7.2022.)
- D.D. (2020) PUNOLJETNA DEVASTACIJA Uvala Vruja se uništava 18 godina i - ništa!. *Dalmacija danas*. URL: <https://www.dalmacijadanas.hr/punoljetna-devastacija-uvala-vruja-se-unistava-18-godina-i-nista/> (8.7.2022.)

- V.M. (2022) [VIDEO/FOTO] Drugi Festival bespravne gradnje i devastacije prirode u Vruji: Vratite uvali izgubljene ljepote. *T-portal*. URL: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/video-foto-drugi-festival-bespravne-gradnje-i-devastacije-prirode-u-vruji-vratite-uvali-izgubljene-ljepote-foto-20220702/print> (8.7.2022.)
- Radić, I. (2021) Zašto je baš uvala Vruja izabrana za Festival bespravne gradnje? Ona je simbol devastacije hrvatske obale. *RTL*. URL: <https://www.rtl.hr/vijesti/hrvatska/zasto-je-bas-uvala-vruja-izabrana-za-festival-bespravne-gradnje-ona-je-simbol-devastacije-hrvatske-obale-9f7f7b28-b9f4-11ec-a936-0242ac120019> (8.7.2022.)
- Zebić, E. (2021) Investitor koga optužuju za devastaciju obale financijer kampanje predsjednika Hrvatske. *Slobodna Europa*. URL: <https://www.slobodnaevropa.org/a/tajkun-koji-devastira-obalu-financijer-milanovi%C4%87eve-kampanje/31326354.html> .
- Zanić, M. i Plantak, D. (2022) Prosvjednici u Vruji: 'Milanović je dobar prijatelj s Latkovićem. Zato i devastira već 20 godina'. *24 sata*. URL: <https://www.24sata.hr/news/festival-bespravne-gradnje-i-devastacije-prirode-vruja-ima-se-za-uhljebe-za-sanaciju-ne-845881> (8.7.2022.)
- Pučić, P. (2021) Drugo izdanje Festivala bespravne gradnje i devastacije prirode za zaštitu uvale Vruja. *Bauštela.hr*. URL: <https://baustela.hr/novosti/drugo-izdanje-festivala-bespravne-gradnje-devastacije-prirode-zastitu-uvale-vruja/> (8.7.2022.)
- S.B. (2021) U Vruji prosvjed protiv bespravne gradnje i devastacije. *Nacional*. URL: <https://www.nacional.hr/u-vruji-prosvjed-protiv-bespravne-gradnje-i-devastacije/> (8.7.2022.)
- A.A. (2022) BESPRAVNA GRADNJA I DEVASTACIJA PRIRODE 'Milanović odbio biti pokrovitelj festivala u Vruji, kao VIP gost pozvan Filipović'. *Dalmatinski portal*. URL: <https://dalmatinskiportal.hr/energija-i-ekologija/bespravna-gradnja-i-devastacija-prirode--milanovic-odbio-bit-pokrovitelj-festivala-u-vruji--kao-vip-gost-pozvan-filipovic-/137543> (8.7.2022.)
- Hina. (2021) Festival bespravne gradnje i devastacije prirode”: Zahtijevamo hitni opoziv Zorana Milanovića jer izravno podržava okupaciju teritorija RH. *Novi list*. URL: <https://www.novolist.hr/novosti/hrvatska/u-uvali-vruja-festival-bespravne-gradnje-i-devastacije-prirode/> (8.7.2022.)
- Maroš, M. (2022) Drugi Festival bespravne gradnje i devastacije prirode u Vruji. *Radio Dalmacija*. URL: <https://www.radiodalmacija.hr/drugi-festival-bespravne-gradnje-i-devastacije-prirode-u-vruji/> (8.7.2022.)
- VIDEO U Vruji prosvjed protiv devastacije: Zahtijevamo hitan opoziv Milanovića, jer kao predsjednik RH i vrhovni zapovjednik OSRH izravno podržava okupaciju teritorija RH. (2021) *Hrvatska danas*. URL: <https://hrvatska-danas.com/2021/07/04/video-u-vruji-prosvjed-protiv-devastacije-zahtijevamo-hitan-opoziv-milanovica-je-kao-predsjednik-rh-i-vrhovni-zapovjednik-osrh-izravno-podrzava-okupaciju-teritorija-rh/> (8.7.2022.)

- Čičak Božić, A. (2021) Uvala Vruja tek je jedna u nizu devastacija jadranske obale, ima ih na stotine. *E Zadar*. URL: <https://ezadar.net.hr/dogadaji/4064686/uvala-vruja-tek-je-jedna-u-nizu-devastacija-jadranske-obale-ima-ih-na-stotine/> (8.7.2022.)
- DEVASTACIJA UVALE VRUJA: Još jedan ljevičar žestoko napao uhljeba” Milanovića: Cijeli život živi na državnom budžetu. (2021) *Teleskop*. URL: <https://teleskop.hr/hrvatska/devastacija-uvale-vruja-jos-jedan-ljevicar-zestoko-napao-uhljeba-milanovica-cijeli-zivot-zivi-na-drzavnom-budzetu/> (8.7.2022.)
- U RUKAMA PRIJATELJA NAŠIH PREDSJEDNIKA / I Dežulović je u uvali: 'Ovo je uništen komad Hrvatske. To je zapravo okupirano područje. Ovo je zadnje upozorenje građana državi'. (2021) *Net.hr*. URL: <https://net.hr/danas/hrvatska/vruja-704069bc-dce6-11eb-aaa9-d68d10ddd2e8> (8.7.2022.)
- L.B. (2021) OTVOREN NATJEČAJ ZA NAJLJEPŠU DEVASTACIJU POMORSKOG DOBRA! Na novom okupljanju bit će dodijeljena nagrada ZLATNA VRUJA!. *Dnevno.hr*. URL: <https://www.dnevno.hr/vijesti/otvoren-natjecaj-za-drugu-najljepsu-devastaciju-pomorskog-dobra-na-novom-okupljanju-bit-ce-dodijeljena-nagrada-zlatna-vruja-1825910/> (8.7.2022.)
- S.P. (2022) Milanović ne želi biti pokrovitelj Festivala bespravne gradnje u Vruji, posvećenog njegovu donatoru Latkoviću. *Zagrebi*. URL: <https://zagrebi.hr/milanovic-ne-zeli-biti-pokrovitelj-festivala-bespravne-gradnje-u-vruji-posvecenog-njegovu-donatoru-latkovicu/> (8.7.2022.)
- A.Ž. (2021) VIDEO Tužna kronika uništavanja malog raja: Pogledajte kako je prekrasna dalmatinska uvala postala ruglo. *Dnevnik.hr*. URL: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/pogledajte-kako-je-vruja-izgledala-nekad-a-kako-izgleda-danas---658397.html> (8.7.2022.)
- Šikić, G. (2021) Vruja je dio Natura2000 mreže zaštićenih područja EU – Struka upozorava: Uništavanje prirode mora se zaustaviti!. *Morski.hr*. URL: <https://morski.hr/2021/07/03/vruja-je-dio-natura2000-mreze-zasticenih-podrucja-eu-struka-upozorava-unistavanje-prirode-mora-se-zaustaviti/> (8.7.2022.)
- Hina. (2021) Udruga Biom: Uništavanje prirode u uvali Vruja više se ne može tolerirati. *Glas Istre*. URL: <https://www.glasistre.hr/hrvatska/udruga-biom-unistavanje-prirode-u-uvali-vruja-vise-se-ne-moze-tolerirati-731586> (8.7.2022.)
- Hina. (2021) Ljudi sutra prosvjeduju protiv uništenja Vruje. Milanović ih je nazvao parazitima. *Indeks.hr*. URL: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/sutra-prosvjed-u-uvali-vruja-koju-unistava-milanovicev-financijer-i-suradnik/2288008.aspx> (8.7.2022.)
- S.S. (2021) Dino Rađa: 'Vrime je da pobijedimo pohlepu i bezakonje, dođite 4. sedmog u Vruju!'. *T-portal*. URL: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/dino-rada-vrime-je-da-pobijedimo-pohlepu-i-bezakonje-dodite-4-sedmog-u-vruju-foto-20210701> (8.7.2022.)
- Nekić, I. (2022) FOTO Festival bespravne gradnje u Vruji, prosvjednici imaju poruku za Milanovića. *NI*. URL: <https://hr.n1info.com/vijesti/foto-festival-bespravne-gradnje-u-vruji-prosvjednici-imaju-poruku-za-milanovica/> (8.7.2022.)

- VIDEO Juričan pozvao Milanovića na Festival bespravne gradnje: 'A nakon toga da otplovi do Albanije i ne vraća se...'. (2021) *RTL*. URL: <https://www.rtl.hr/vijesti/hrvatska/video-jurican-pozvao-milanovica-na-festival-bespravne-gradnje-a-nakon-toga-da-otplovi-do-albanije-i-ne-vraca-se-9e300c1a-b9f4-11ec-98fe-0242ac120057> (8.7.2022.)
- Jović Tonkli, F. (2020) Punoljetna devastacija: Uvala Vruja se uništava 18 godina i - ništa!. *HRT*. URL: <https://vijesti.hrt.hr/hrvatska/punoljetna-devastacija-uvala-vruja-se-unistava-18-godina-i-nista-706500> (8.7.2022.)
- Pavelić, B. (2022) 'Za spas Vruje, Dalmacije, Hrvatske, za spas cilog svita!'. *Balkans Aljazeera*. URL: <https://balkans.aljazeera.net teme/2022/7/3/protest-u-dalmaciji-za-spas-vruje-za-spas-hrvatske-za-spas-cilog-svita> (8.7.2022.)
- Franjić, D. (2021) VRUJA – UNIŠTENI RAJ Tko je moćni Stipe Latković?. *Cronika.hr*. URL: <https://cronika.hr/2021/07/vruja-unisteni-raj-tko-je-mocni-stipe-latkovic/> (8.7.2022.)
- L.D. (2021) TUŽITELJSTVO SE POČELO BAVITI DEVASTACIJOM U UVALI VRUJA: Sazvan sastanak, zatražena sva dokumentacija!. *Dnevno.hr*. URL: <https://www.dnevno.hr/vijesti/tuziteljstvo-se-pocelo-baviti-devastacijom-u-uvali-vruja-sazvan-sastanak-zatrazena-sva-dokumentacija-1791229/> (8.7.2022.)
- DORH preuzeo slučaj uvale Vruja: Zatražili očitovanje i dokumentaciju, istraga ide u dva smjera?. (2021) *Hrvatska danas*. URL: <https://hrvatska-danas.com/2021/07/22/dorh-preuzeo-slucaj-uvale-vruja-zatrazili-ocitovanje-i-dokumentaciju-istraga-ide-u-dva-smjera/> (8.7.2022.)
- Pavelić, B. (2021) LATKOVIĆ I MILANOVIĆ: DROBLJENJE LJEPOTE, DROBLJENJE POŠTENJA. *Forum*. URL: <https://forum.tm/vijesti/latkovic-i-milanovic-drobljenje-ljepote-drobljenje-postenja-7571> (8.7.2022.)
- Štefanac, M. (2021) (VIDEO) U VRUJI PROSVJED PROTIV BESPRAVNE GRADNJE: Milanović je neki dan te prosvjednike nazvao zavidnim parazitima. *7dnevno*. URL: <https://www.7dnevno.hr/nekategorizirano/video-u-vruji-prosvjed-protiv-bespravne-gradnje-milanovic-je-neki-dan-te-prosvjednike-nazvao-zavidnim-parazitima/> (8.7.2022.)
- VRUJA Festival bespravne gradnje podržali Šerbedžija, Rundek, Dino Rađa, Rambo, Mile Kekin, Saša Antić i drugi. (2021) *Dalmacija news*. URL: <https://www.dalmacijanews.hr/clanak/gc3n-vruja-festival-bespravne-gradnje-podrzali-serbedzija-rundek-dino-rada-rambo-mile-kekin-sasa-antic-i-drugi#/clanak/gc3n-vruja-festival-bespravne-gradnje-podrzali-serbedzija-rundek-dino-rada-rambo-mile-kekin-sasa-antic-i-drugi> (8.7.2022.)
- R.A. (2021) BENČIĆ O VRUJI: NUŽNO JE DA DORH POČNE POKRETATI KAZNENE POSTUPKE. *Hrvatski glasnik*. URL: <https://hrvatski-glasnik.com/2021/07/05/bencic-o-vruji-nuzno-je-da-dorh-pocne-pokretati-kaznene-postupke/> (8.7.2022.)
- Festival bespravne gradnje i devastacije prirode – nije Vruja jedina, ovakvih priča diljem zemlje ima koliko hoćete... (2021) *Boka news*. URL: <https://bokanews.me/festival-bespravne-gradnje-i-devastacije-prirode-nije-vruja-jedina-ovakvih-prica-diljem-zemlje-ima-koliko-hocete/> (10.7.2022.)

- VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale. (2022) *VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale*. Facebook. 9. lipnja 2021. URL: <https://www.facebook.com/VrujaFestival/posts/pfbid051A72ZuCWEbaGbWgfi7pW5nSRfcWqT6e1TbN6HrEgEhmp5bdf6gEpMCRDwtU9Rt8l> (9.7.2022.)
- VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale. (2021) *VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale*. Facebook. 11. lipnja 2022. URL: <https://www.facebook.com/VrujaFestival/posts/pfbid0R6sBecJU5ibWMbcSw8MUTm1rpa446oqzMJ1kmgTk1UWKmvEBvUFXCJyYsx5g1BHDl> (9.7.2022.)
- VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale. (2022) *VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale*. Facebook. 16. lipnja 2022. URL: <https://www.facebook.com/VrujaFestival/posts/pfbid025fi1gtRUnfPK5SndXerRhaysWUAgZYapwBtDjUJYaTWo66UJfJBQwHvDEhSWJL7tl> (9.7.2022.)
- VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale. (2022) *VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale*. Facebook. 25. lipnja 2022. URL: <https://www.facebook.com/events/518423859300787/> (9.7.2022.)
- VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale. (2021) *VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale*. Facebook. 25. lipnja 2021. URL: <https://www.facebook.com/events/311330390695671/> .
- VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale. (2021) *VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale*. Facebook. 25. lipnja 2021. URL: <https://www.facebook.com/events/2915902661885430/> (9.7.2022.)
- VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale. (2021) *VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale*. Facebook. 12. ožujka 2022. URL: https://l.facebook.com/l.php?u=https%3A%2F%2Fmorski.hr%2F2022%2F02%2F25%2Fnova-akcija-u-vruji-priprema-se-veliko-ciscenje-i-posumljavanje-devastirane-uvale%2F%3Ffbclid%3DIwAR0ZFi2DIQh-PO0IogZF3gNQkrEbGUEt8OfPPTWZDbe53YYFb6YV9ZJngk4&h=AT3m9dCRnnIjb0PJwc9nKg81NZi8vEp67T0LK3gZZruRJwA2m8TMQ1OAccLDpkeuSrLxunBIIeA8hpxQvrK0WwK2-1rWICp_EwZohSSWXlpPvjyEEwS1DNr0bFpTW9ia89KWL-SV9I0dFFdWObTihVJo (9.7.2022.)
- VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale. (2022) *VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale*. Facebook. 6. veljače. 2022. URL: <https://www.facebook.com/VrujaFestival/posts/pfbid02nezc1o8fNe9RF1xvQSZmznmXTFPFvPxXGmCVyAMqezKPby3yM3GUXU7JxCifMnAGl> (9.7.2022.)
- VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale. (2022) *VRUJA – festival bespravne gradnje i devastacije obale*. Facebook: Medvešek, V. komentar. 20. svibnja. URL: https://l.facebook.com/l.php?u=https%3A%2F%2Fwww.jutarnji.hr%2Fvijesti%2Fhrvatska%2Fpodignuta-optuznica-protiv-stipe-latkovica-donatora-u-milanovicevoj-kampanji-terete-za-divlju-gradnju-u-mitskoj-uvali-15200094%3Ffbclid%3DIwAR2wqRWYp2GYVhGaxQ8gMQzA_IYXcYFQqEAzZCDbyQGt0en21Pw3Z5FtQVA&h=AT2uPoKJ7Vh2y_5gKMLfXPeR3f4F90DSIM7vgEwY2DFUvK-wDEgAEBnmNTGjsQS_ar7j6mwOO5ypRONRYHQrUd5d6ktgl29W22ozWY4jndWBxAaW0Q5MVbzyMJ91mPsl6Uva_nEsZSKS95x9dSnf4eCE (9.7.2022.)

LUNGOMARE PULA

- Zoričić priznao da nema ovlast proglašiti park-šumu Lungomare, i najavio da će se igralište graditi usprkos park-šumi. (2022) *Glas Istre*. URL: <https://www.glasistre.hr/pula/zoricic-priznao-da-nema-ovlast-proglasiti-park-sumu-lungomare-i-najavio-da-ce-se-igraliste-graditi-usprkos-park-sumi-784112> (11.7.2022.)
- Hina. (2022) Pula: Različita mišljenja na tribini o razvojnim planovima šetališta Lungomare. *Glas Istre*. URL: <https://www.glasistre.hr/hrvatska/pula-razlicita-misljenja-na-tribini-o-razvojn timer planovima-setalista-lungomare-784664> (11.7.2022.)
- Žučo za Lungo mare: tražimo žurno proglašenje pulskog prirodnog dragulja Park šumom!. (2022) *iPress*. URL: <https://ipress.hr/vase-vijesti/72580-zuco-za-lungo-mare-trazimo-zurno-proglasenje-jedinstvenog-pulskog-prirodnog-dragulja-park-sumom> (11.7.2022.)
- Angelski, Z. (2022) Poznati slikar Robert Pauletta: Hotel na Valkanama u najboljem slučaju donosi puzeću devastaciju cijelog područja!. *Istra24*. URL: <https://www.istra24.hr/politika-i-drustvo/poznati-slikar-robert-pauletta-hotel-na-valkanama-u-najboljem-slucaju-donosi-puzecu-devastaciju-cijelog-podrucja> (11.7.2022.)
- Majić, D. (2022) Vrajža kurijera Lungomare: O fureštima, narkomanima i fritulama. *Istra24*. URL: <https://www.istra24.hr/politika-i-drustvo/vrajza-kurijera-lungomare-o-furestima-narkomanima-i-fritulama> (11.7.2022.)
- Zebić, E. (2022) Građani Pule idu na referendum za Lungomare. *Slobodna Evropa*. URL: <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-pula-izgradnja-hotel-referendum/31896289.html> (11.7.2022.)
- Možemo! Pula: Bliska budućnost donosi još ‘prljavog rublja’ o Lungomareu. (2022) *Tris*. URL: <https://tris.com.hr/2022/05/mozemo-pula-bliska-buducnost-donosi-jos-prljavog-rublja-o-lungomareu/> (11.7.2022.)
- Lasić, I. (2022) Pare ili Lungomare. *Novosti*. URL: <https://www.portalnovosti.com/pare-ili-lungomare> (11.7.2022.)
- Morina, E. (2022) Javna rasprava za nogometno igralište na Vakanama. *Giornal.hr*. URL: <https://www.giornal.hr/iz-sata-u-sat/javna-rasprava-za-nogometno-igraliste-na-vakanama/> (11.7.2022.)
- Marković, L. (2022) Arhitekti u Puli se bune protiv izgradnje hotela i obnove nogometnog terena, gradonačelnik Zoričić razočaran. *Bauštela.hr*. URL: <https://baustela.hr/gradiliste/arhitekti-puli-se-bune-izgradnje-hotela-obnove-nogometnog-terena-gradonacelnik-pule-razocaran/> (11.7.2022.)
- DAI-SAI Osporavanjem stručnosti onemogućava se javna rasprava. (2022) *Radio Rojc*. URL: <https://radio.rojc.eu/drustvo/dai-sai-osporavanjem-strucnosti-onemogucava-se-javna-rasprava/> (11.7.2022.)

- U Puli se skupljaju potpisi za Lungomare: Ovo je tužna privatizacijska priča. (2022) *Indeks.hr*. URL: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/u-puli-se-skupljaju-potpisi-za-lungomare-ovo-je-tuzna-privatizacijska-prica/2369910.aspx> (11.7.2022.)
- H.S. (2022) VideoGradnja luksuznog hotela u Istri posvađala vlast, voditelj projekta: Neće biti devastacije, sječe šume ili betonizacije obale. *Riportal*. URL: <https://riportal.net/hr/vijesti/gradnja-luksuznog-hotela-u-istri-posvadala-vlast-voditelj-projekta-nece-bit-devastacije-sjece-sume-ili-betonizacije-obale/310425/> (11.7.2022.)
- Prodan, E. (2022) Šut 10 kuna! I to mi je nezavisno novinarstvo...”: SDP-ova zastupnica grubo napala urednika pulskog portala. *Novi list*. URL: <https://www.novolist.hr/novosti/hrvatska/sut-10-kuna-i-to-mi-je-nezavisno-novinarstvo-sdp-ova-zastupnica-grubo-napala-urednika-pulskog-portala/> (11.7.2022.)
- Kruljac, I. (2022) PREKIPJELO IM! Građani Pule potpisuju za referendum, žele glasanje o gradnji novog hotela na vrlo bitnoj lokaciji. *Dnevno.hr*. URL: <https://www.dnevno.hr/vijesti/prekipjelo-im-gradani-pule-potpisuju-za-referendum-zele-glasanje-o-gradnji-novog-hotela-na-vrlo-bitnoj-lokaciji-1973733/> (11.7.2022.)
- MOŽEMO! stopirali gradnju najluksuznijeg hotela u Puli na prostoru kamenoloma: To mora biti javno šetalište”, Gradonačelnik: Tamo je šikara koja služi kao javni WC”. (2022) *Priznajem.hr*. URL: <https://priznajem.hr/novosti/mozemo-stopirali-gradnju-najluksuznijeg-hotela-u-puli-na-prostoru-kamenoloma-to-mora-biti-javno-setaliste-gradonacelnik-tamo-je-sikara-koja-sluzi-kao-javni-wc/179483/> (11.7.2022.)
- MOŽEMO! PULA: Važeći UPU Lungomare planira beach barove, sječu šume, betonizaciju obale, pa i lift. (2022) *Glas Istre*. URL: <https://www.glasistre.hr/pula/mozemo-pula-vazeci-upu-lungomare-planira-beach-barove-sjecu-sume-betonizaciju-obale-pa-i-lift-792267> (11.7.2022.)
- Bašić-Palković, D. (2022) REFERENDUM ZA LUNGOMARE Istražili smo što o pokretanju referendumske inicijative misle političke opcije u Puli. *Istra 24*. URL: <https://www.istra24.hr/politika-i-drustvo/referendum-za-lungomare-istrazili-smo-sto-o-pokretanju-referendumske-incijative-misle-politicke-opcije-u-puli> (11.7.2022.)
- Angeleski, Z. (2022) Arhitektice o hotelu na Valkanama i Lungomareu: Nije istina da je lift izmišljen, plan dopušta i poravnavanje plaža!. *Istra24*. URL: <https://www.istra24.hr/politika-i-drustvo/arhitektice-o-lungomareu-nije-istina-da-je-lift-izmišljen-plan-dopusta-i-poravnavanje-plaza> (11.7.2022.)
- VELIKI PREOKRET / Većina Puljana ipak podržava gradnju hotela na Valkanama: Više od 50 posto građana smatra da je zahtijevanje referenduma politička igra'. (2022) *Net.hr*. URL: <https://net.hr/danas/hrvatska/vecina-puljana-podrzava-gradnju-hotela-na-valkanama-8f60f3b8-e0df-11ec-a4a4-4262a31a6501> (11.7.2022.)
- A.S. (2022) Pulski Lungomare - Inicijativa građana od 28. svibnja prikuplja potpise za referendum. *T-portal*. URL: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/pulski>

[lungomare-inicijativa-gradana-od-28-svibnja-prikuplja-potpise-za-referendum-20220517](#) (11.7.2022.)

Hina. (2022) Inicijativa ‘Referendum za Lungomare‘ tvrdi: ‘Grad Pula i investitor opstruiraju prikupljanje potpisa’. *Jutarnji.hr*. URL: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/inicijativa-referendum-za-lungomare-tvrdi-grad-pula-i-investitor-opstruiraju-prikupljanje-potpisa-15207035> (11.7.2022.)

Referendum za Lungomare. (2022) Referendum za Lungomare: *Informacije*. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/ReferendumZaLungomare/> (10.7.2022.)

Referendum za Lungomare. (2022) Referendum za Lungomare: *Šu građani! Recite što mislite*. Facebook. 25. svibnja. URL: <https://www.facebook.com/watch/967498863936298/> (10.7.2022.)

Referendum za Lungomare. (2022) Referendum za Lungomare. Facebook. 13. svibnja. URL: <https://www.facebook.com/ReferendumZaLungomare/posts/pfbid02zhq8tNboXptnK89jknS5hkRDwsPS4788yqCtxZGe6KMTFBFc1LZKHKvh8uPxhqHzl> (11.7.2022.)

Referendum za Lungomare. (2022) Referendum za Lungomare. Facebook. 18. svibnja. URL: <https://www.facebook.com/ReferendumZaLungomare/posts/pfbid02giDdNSiNC91Co7j7ci4rqzaEd5ecwrsCvEVYZ9T3B8qY4a4xNag3Ch5Qk9TDA4KUI> (11.7.2022.)

Referendum za Lungomare. (2022) Referendum za Lungomare. Facebook. 23. svibnja. URL: <https://www.facebook.com/ReferendumZaLungomare/posts/pfbid0NciA62cMzSAwGh45Ghdt9SxB7reKeFEQ9Z6B4jA31geqPk294sR4VQbmTJgDxHK7l> (11.7.2022.)

Referendum za Lungomare. (2022) Referendum za Lungomare. Facebook: Cukon, M. komentar. 1. lipnja URL: <https://www.facebook.com/events/2819628581515637/> (11.7.2022.)

Referendum za Lungomare. (2022) Referendum za Lungomare. Facebook: Stemotić, P. komentar. 6. lipnja URL: <https://www.facebook.com/ReferendumZaLungomare/posts/pfbid02hVsKPACAFRbBMEaDKRaYPRaLLGG3poVm3nn3zNi9ZqaHdtXWZCeStuDY9TJDvSwhl> (11.7.2022.)

Referendum za Lungomare. (2022) Referendum za Lungomare. Facebook. 9. lipnja URL: <https://www.facebook.com/ReferendumZaLungomare/posts/pfbid02urcajGX398yz6QGLxgtgQXYSvN5zPFNdmHhKwxSfPPTX3jFF42s9JPbnaNJFF9psl> (11.7.2022.)

Referendum za Lungomare. (2022) Referendum za Lungomare. Facebook. 9. lipnja URL: <https://www.facebook.com/ReferendumZaLungomare/posts/pfbid0KypJAHyGrtz>

[hZXP9xr4sx6FNsDMN1DxJErDu4JL7hEMPPeHnU65VU4KbhC2gyfal](https://www.facebook.com/ReferendumZaLungomare/posts/pfbid033NaetKRMB-yZgvxC9Xth5rZiMvFAJik9FkZ6rx13ehAd1zq6NQertHn9EzvBU5YMhl)

(11.7.2022.)

Referendum za Lungomare. (2022) Referendum za Lungomare. Facebook: Mihajlovic, V. komentar. 12. lipnja URL:

<https://www.facebook.com/ReferendumZaLungomare/posts/pfbid033NaetKRMB-yZgvxC9Xth5rZiMvFAJik9FkZ6rx13ehAd1zq6NQertHn9EzvBU5YMhl>

(11.7.2022.)

11. Prilozi

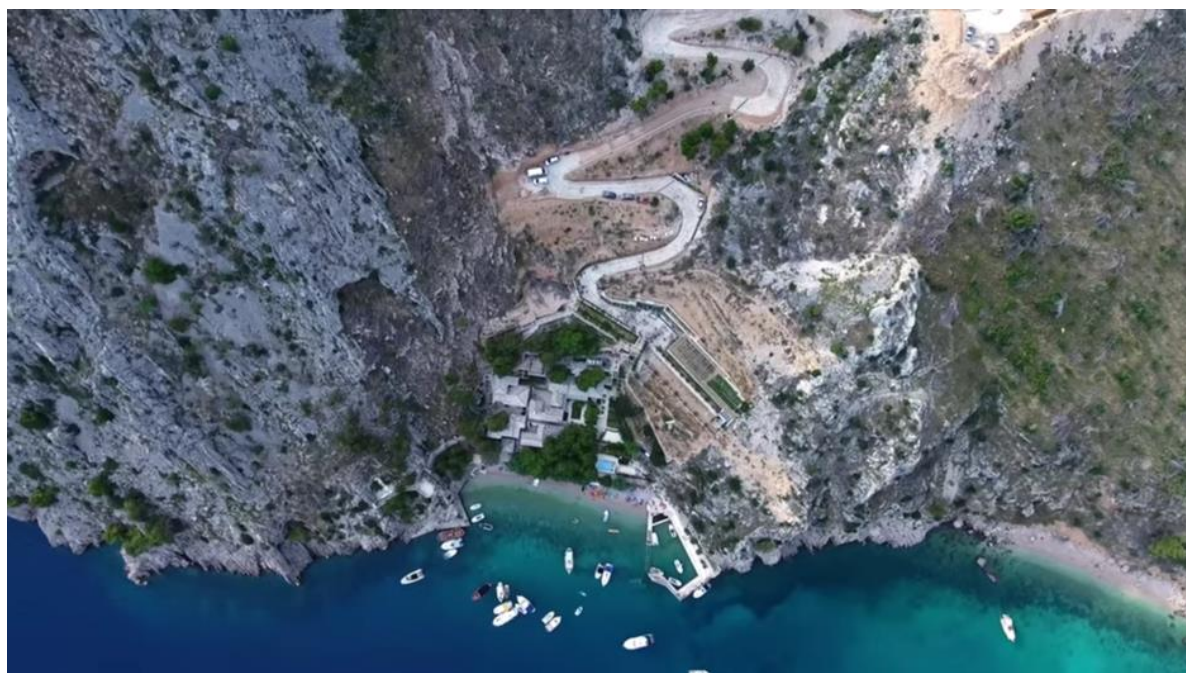
Vruja

Prilog 1. Katastarski prikaz uvale Vruja

(Geoportal, 2015)

Prilog 2. Novoizgrađeni sporni kompleks u uvali Vruja

(Večernji.hr, 2021)

Vir

Prilog 3. – Kartovni prikaz otoka i naselja Vir

(Geoportal, 2015)

Prilog 4. – Primjer divlje gradnje uz more i njezina rušenja na Viru

(Večernji.hr, 2010)

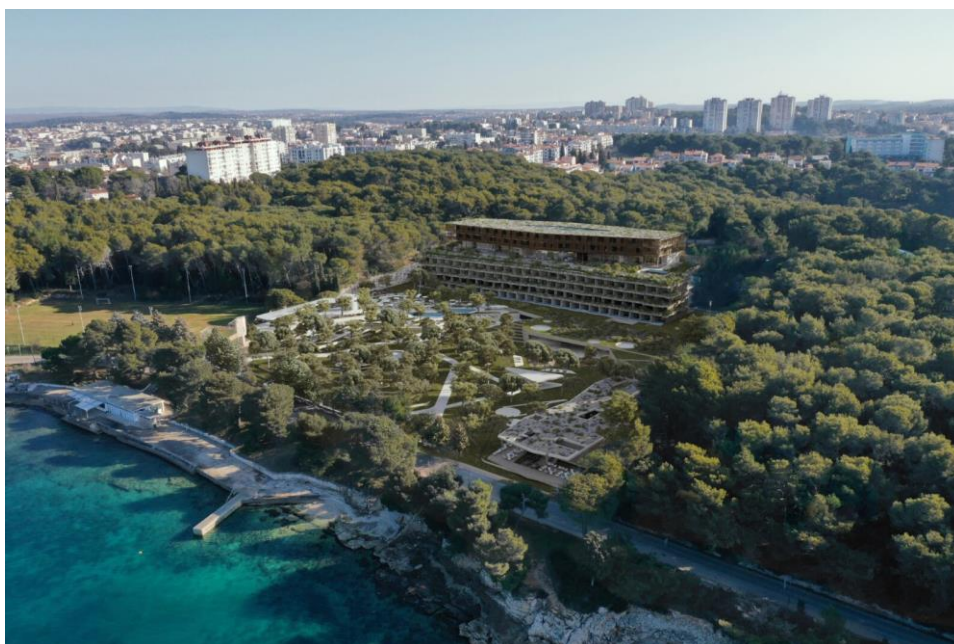
Lungomare Pula

Prilog 5. – Šetnica Lungomare u Puli koja je na slici proteže od uvale Trstenik do uvale Soline.

(Geoportal, 2015)

Prilog 6. Projekcija novoga hotela na šetnici u Puli

(Poslovni.hr, 2022)

Prilog 7. Matrica za analizu članaka

Broj	W	Vrsta	Pula	(inodpuni)	(inodpuni)	staninredj	nacionalnredj	kolalnredj	vladmredj	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	V	X	Y	Z	AA	AB	AC	AD	AE	AF	AG					
3	1																																					
4	2																																					
5	3																																					
6	4																																					
7	5																																					
8	6																																					
9	7																																					
10	8																																					
11	9																																					
12	10																																					
13	11																																					
14	12																																					
15	13																																					
16	14																																					
17	15																																					
18	16																																					
19	17																																					
20	18																																					
21	19																																					
22	20																																					
23	21																																					
24	22																																					
25	23																																					
26	24																																					
27	25																																					
28	26																																					
29	27																																					
30	28																																					
31	29																																					
32	30																																					
33	31																																					
34	32																																					
35	33																																					
36	34																																					
37	35																																					
38	36																																					
39	37																																					
40	38																																					
41	39																																					
42	40																																					
43	41																																					
44	42																																					
45	43																																					
46	44																																					
47	45																																					
48	46																																					
49	47																																					
50	48																																					
51	49																																					
52	50																																					

Sažetak

Duž jadranske obale svjedočimo negativnomu društvenom i prostornom fenomenu devastacije obale, koja je javno dobro. Devastacija se ostvaruje na različite načine, no u ovome je radu primarno prikazana kroz betonizaciju, bespravnu gradnju, nasipavanje plaža i apartmanizaciju. Navedeni problemi posebno su došli do izražaja s nekontroliranim razvojem turizma na prostoru istočne obale Jadrana, koji je započeo još u drugoj polovici 20. stoljeća, a s globalizacijom i drugim procesima (od osamostaljenja Hrvatske i prelaska s državno kontroliranoga na tržišno gospodarstvo) značajno se pojačao. Iako su za današnji izgled jadranske obale turizam i njegove djelatnosti uvelike zaslužne jer se zbog ostvarivanja profita od njih obala počinje prepoznavati kao važan resurs, u javnome medijskom prostoru uvelike je prisutno povezivanje devastacije upravo s turizmom. Temeljni cilj rada bio je istražiti devastaciju obale analizom zakonske regulative, njezine primjene i medijske slike o izabranim primjerima devastacije obale: Viru, uvali Vruja i recentnom primjeru šetnice u Puli (Lungomare). I dok su osnovni kriteriji za odabir primjera bili vremenska dimenzija (dugotrajnost i/ili recentnost devastacije, koja je u tijeku) i tip prisutne devastacije (prema Vukić i Kostešić, 2022), kao dodatni kriteriji uzeti su prosvjedi civilnih aktera i medijska eksponiranost navedenih primjera. U provedbi istraživanja služili smo se metodama analize relevantnih dokumenata i sadržaja te prostornih podataka, kao i kvalitativno-kvantitativna analizom internetskih članaka i objava na društvenim mrežama o temi devastacije obale na tri osnovna primjera. Rezultati istraživanja ukazuju na brojne nedorečenosti i nesustavnost u provedbi zakona koji bi obalni prostor trebali štiti. Takva zakonska regulativa ostavlja sivi prostor podložan manipulacijama onih koji od toga imaju izravnu korist. Analiza devastacije obale u javnome medijskom prostoru pokazala je iznimno negativan stav javnosti prema destrukciji obale i akterima koji su za to zaslužni, ali i spremnost civilnog sektora na proaktivno djelovanje u službi zaštite prostora. Malen broj stručnih radova koji istražuju ovu društveno relevantnu temu samo ukazuje na urgentnost rješavanja toga problema unutar pravnoga okvira, a on se ne može razviti bez akademski relevantnih spoznaja koje bi trebale omogućiti kvalitetnije sagledavanje problema do kojih dovodi neodgovorno ponašanje prema morskoj obali i drugim prirodnim bogatstvima.

Ključne riječi: devastacija obale, pravna zaštita obale, legalizacija, medijska ispraćenost devastacije i akteri u prostoru

Summary

Along the Adriatic coast, we are witnessing the negative social and spatial phenomenon of coastal devastation, which is a public good. Devastation is realized in various ways, but in this work it is primarily shown through concretization, illegal construction, beach filling and excessive apartment building. The stated problems came to the fore especially with the uncontrolled development of tourism on the eastern coast of the Adriatic, which began in the second half of the 20th century, and with globalization and other processes (from the independence of Croatia and the transition from a state-controlled to a market economy), it significantly intensified. Although tourism and its activities are largely responsible for today's appearance of the Adriatic coast, because by making a profit from them the coast is beginning to be understood as an essential resource, in the public media space there is a strong association of devastation with tourism. The main goal of the paper was to investigate coastal devastation through the analysis of legislation, its application and media images of selected examples of coastal devastation, Vir, Vruja bay and the recent example of the promenade in Pula (Lungomare). And while the basic criteria for selecting each individual example were the scope and duration of illegal construction on Vir, the usurpation of public property and later illegal construction on it in Vruja, and the granting of a concession on public property in the case of Pula, protests by civil actors and media coverage were taken as additional criteria. exposure of the mentioned examples. During the research, methods of analysis of relevant documents and content and spatial data were used, as well as qualitative-quantitative analysis of internet articles and posts on social networks on the topic of coastal devastation in three basic examples of this thesis. The research results point to numerous vagueness and inconsistencies in the enforcement of laws that protect the coastal area. This type of legislation leaves a gray area open to manipulation by those who directly benefit from it. The analysis of the devastation of the coast in the public media space showed an extremely negative attitude of the public towards the destruction of the coast and those actors who are responsible for it, but also the willingness of the civil sector to proactively act in the service of space protection. A small number of professional papers that investigate this socially relevant topic only indicate the urgency of solving this problem in a legal framework that cannot be developed qualitatively without academically relevant knowledge that should enable a better understanding of the problems that irresponsible behaviour towards the seashore and other natural resources leads to.

Key words: devastation of the coast, legal protection of the coast, legalization, media coverage of the devastation and urban actors